

Makale Geliş | Received: 30.06.2022
Makale Kabul | Accepted: 29.09.2022
Yayın Tarihi | Publication Date: 30.09.2022
DOI: 10.20981/kaygi.1138677

Saniye VATANSEVER

Dr. Öğretim Üyesi | Assist. Prof. Dr.
Bilkent Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Ankara, TR
Bilkent University, Faculty of Humanities and Letters, Philosophy Department, Ankara, TR
ORCID: 0000-0001-9985-5356
saniye@bilkent.edu.tr

Kant'ın Aydınlanma Anlayışı: Tarihi Arka Planı ve Aydınlanmada Eğitimin Rolü

Öz: Kant bireyin aydınlanmasını insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulması olarak tanımlar. Bu tanımda aydın olamayan bireyler başarısızlıklarından kendileri sorumlu tutulur. Zira bu metinde Kant, aydın bireyler olabilmemiz için gereken tek şeyin – mental olarak sağlıklı her bireyde var olan- düşünme kapasitesini kullanabilmek olduğunu ima eder. Aklını kullanma cesareti ve azmi gösteren herkesin aydın olabileceğini iddia etmesi sebebiyle Kant'ın eşitlikçi bir aydınlanma anlayışını olduğu düşünülebilir. Ancak bu metne daha yakından baktığımızda ve Kant'ın diğer metinlerine danıştığımızda, bireyin aydın olup olmamasında bireyin kontrolü dışındaki başka bir faktörün daha rol oynadığını görüyoruz. Bu faktör de bireyin yetiştirilme tarzı ve aldığı eğitimidir. Eğer aydın olmamızda aldığımız eğitimin rolü varsa ve aydın bireyler olabilmek için herkes gerekli olan eğitimi alamıyorsa, Kant'ın aydınlanma konusunda elitist bir yaklaşıma sahip olduğunu düşünebiliriz. Bu çalışmada bireyin aydınlanması konusunda Kant'ın metinlerinde görünür bir gerilim olduğuna işaret edilecektir. Kant'ın aydınlanma konusunda kendi dönemine hâkim olan Platoncu aydınlanma anlayışından ve buna bağlı olarak gelişen elitist tavrından farklı olarak Stoacı aydınlanma anlayışını benimsediği ve dolayısıyla da eşitlikçi bir tutum sergilediği gösterilerek bu gerilim çözümlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kant, Aydınlanma, Eğitim, Disiplin, Kültür, Ahlak Eğitimi.

Kant's Conception of Enlightenment: The Historical Background and the Role of Education for Enlightenment

Abstract: Kant defines enlightenment of the individual as emergence of the individual from a self-imposed immaturity. In this definition, individuals who are not enlightened are held responsible for their failures. This is because Kant, in this text, implies that the only thing we need in order to be enlightened as individuals is to be able to use our capacity to think, which is present in every

mentally fit individual. One can infer that Kant has an egalitarian understanding of enlightenment, since anyone who has the courage and determination to use their mind can be enlightened. However, when the text is examined more closely and Kant's other writings are consulted, it becomes clear that another factor beyond the individual's control plays a role in whether an individual is enlightened. This factor is the individual's upbringing and education. If Kant admits that the education one receives plays a role in one's state of being enlightened, and if not everyone is exposed to the education necessary to become an enlightened individual, then Kant would have an elitist approach to enlightenment. In this article, I will first point out the visible tension in Kant's texts about the enlightenment of the individual. This apparent tension, however, will be resolved by showing that Kant stands in opposition to the Platonic account of enlightenment and the elitist attitude attached to it, and instead adopts a Stoic account of enlightenment and thereby develops an egalitarian approach to enlightenment.

Keywords: Kant, Enlightenment, Education, Discipline, Culture, Moral Education.

Giriş

Kant'ın 1784 “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt”¹ (bundan sonra “Aydınlanma Nedir?” olarak bahsedilecek) başlıklı yazısı genellikle insanların toplum olarak aydınlanmasının nasıl mümkün olduğunu anlatan bir metin olarak görülmüştür.² Her ne kadar Kant bu metinde insanın birey olarak aydınlanmasına çok yer vermemiş olsa da bu konudaki görüşleri de oldukça dikkat çekicidir. Özellikle Kant'ın ahlak konusunda olduğu gibi aydınlanma konusunda da bireyin kendini sorumlu tutması ve aydın bireyler olabilmek için gerekli tek koşulun bireyin aklını kullanabilme cesareti ve kararlılığı olduğunu iddia etmesi çarpıcıdır. Zira Kant bu metinde bir yandan aydınlanmanın ve benzer şekilde aydın olamama

¹ Kant'ın *Eğitim Üzerine* notları dışında Almanca ve İngilizce 'den yapılan çeviriler yazara ait olup, referans verirken, önce eser adı kısaltması sonra da Akademi edisyonundaki sırasıyla cilt ve sayfa numaraları da verilecektir. *Birinci Kritik* için referans verilirken eserin birinci basımı A, ikinci basımı B harfiyle gösterilerek sayfa numaraları belirtilecektir. Kant'ın metinlerinin kısaltmaları şu şekilde kullanılmıştır:

Kritik der Reinen Vernunft: KrV

Prolegomena zu einer jeden kunftigen Metaphysik: Prolegomena

Metaphysik der Sitten: MS

Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?: WiA

Was heißt: sich im Denken orientieren?: DO

Vorlesungen über Ethik: VE

Kritik der Urteilskraft: KU

² Bu sebeple de toplumun aydınlanması için gerekli olan yegâne koşul olarak ifade özgürlüğünün sınırları ve kimleri kapsadığı konusunda tartışmalara yol açmıştır. Bu konudaki tartışmalar için bkz.: Israel 2006: 338-9; Hellmuth 1998: 420-444.

durumunun tek sorumlusu bireydir derken, diğer yandan bireyin yetiştirilmesinde ve eğitim sürecinde vasileri ve koruyucuları tarafından uygulanan yöntemlerin bireyin aydınlanmasındaki önemli rolüne dikkat çekmektedir. Bir başka deyişle, Kant bir yandan bireyin aydın olabilmesi için yalnızca aklını başkasının idaresi olmadan kullanabilme becerisine ihtiyaç duyduğunu iddia ederken, diğer yandan da bireyin aydın olabilmesi için belli bir eğitimden geçmesi gerektiğini vurgular.

Bu çalışma ile bireyin aydınlanması konusunda Kant'ın metnilerindeki gerilime işaret edilecek ve bu gerilimin Kant'ın aydınlanma ve bunun için gerekli eğitim anlayışının daha iyi idrak edilmesi ile çözülebileceği gösterilecektir. Kant'ın "Aydınlanma Nedir?" metnini yazdığı dönemde gerçekleşen aydınlanma ile ilgili tartışmalara ışık tutularak, Kant'ın kendi çağdaşlarından farkı ortaya konulacaktır. Kant'ın aydınlanma ve eğitim anlayışının doğru anlaşılması, Kant'a göre bireyin aydınlanması ile eğitimi arasındaki ilişkiyi de netleştirecektir. Her ne kadar Kant'a göre aydın olmak için eğitim etkili olsa da görüleceği üzere bireyin aldığı eğitim onun aydınlanmasında belirleyici bir unsur değildir. Tam da bu sebeple akıl yetisi ve özgür irade sahibi olan herkesin (aldığı eğitim ve yetiştirilme tarzından bağımsız olarak) kendi aydın olamama durumundan sorumlu olduğu gösterilecektir.

1. Kant'ın "Aydınlanma Nedir?" Metninin Tarihi Arka Planı

Kant'ın aydınlanma konusunda elitist mi yoksa eşitlikçi bir tavır mı takındığını anlamak için kendi dönemindeki tartışmalara ve Kant'ın bu tartışmalardaki konumuna göz atılması, Kant'ın bu konudaki görüşlerinin daha net anlaşılmasında faydalı olacaktır. Zira Kant'ın "Aydınlanma Nedir?" metnini yazdığı dönemdeki tartışmalara ve dönemin ruhuna göz atarak, Kant'ın bu metnindeki temel tezin ne olduğunu görebilir ve metni daha doğru yorumlayabiliriz. Kant'ın bu metninin yayınlandığı aylık dergi olan *Berlinische Monatsschrift* gizlice toplanan ve bir grup liberal düşünürün oluşturduğu Gizli Berlin Çarşamba Topluluğu [*Geheime*

Berliner Mittwochsgesellschaft] olarak bilinen grup üyelerinin düşüncelerini dile getiren bir yayın merci olarak kullanılmıştır.

Gizli Berlin Çarşamba Topluluğu (bundan sonra Çarşamba Topluluğu olarak bahsedilecek) 1783-1798 yılları arasında varlığını sürdürmüş olup, diğer gizli topluluklar gibi III. Friedrich Wilhelm döneminde kapatılmıştır. Çarşamba Topluluğu, aralarında vaiz, teolog, fizikçi, hukukçu, yazar, şair ve dönemin Prusya maliye bakanı, yüksek mahkeme üyesi, reformist eğitimciler ve Kraliyet Kütüphanesi müdürü gibi o dönemde çok farklı alanlarda önemli pozisyonlarda bulunan maksimum 24 kişilik, entelektüeller ve bürokratlardan oluşan bir gruptur.³ Ayda bir ya da iki defa Çarşamba akşamları bir araya gelen grup, toplantılarında bir üyenin önceden okunması için dağıtılan bir yazısını sunarak, sonrasında sunum yapılan konu ile ilgili tartışmalar gerçekleştirir (Schmidt 1989: 273). Topluluğa kabul edilen üyeler tartışılan konulara ya da bu topluluğun varlığına dair topluluk dışından hiç kimseye bilgi vermemeye söz verirler. Bu gizliliğin sebebi üyelerin politika, ekonomi yönetimi, yasalar, teorik ve pratik felsefe ve edebiyat gibi çok farklı alanlardaki hassas konularda kendi düşüncelerini herhangi bir çekince hissetmeden özgürce tartışmalarına imkân vermektir (Hellmuth 1998: 421).

Berlinische Monatsschrift'in editörleri Johann Erich Biester ve Friedrich Gedike'nin de mensubu olduğu bu gizli Çarşamba topluluğunda tartışılan konuların daha sonra toplulukça basımına uygun görülen makalelerin yayınlandığı ve toplumun aydınlanmasını kendine amaç edinmiş bir dergidir. Dolayısıyla dergide

³ Üyeler arasında Prusya maliye bakanı Carl August von Struensee, maliye danışmanı Johann Heinrich Wloemer (1726-1797), şair Leopold Friedrich Günther von Goeckingk, Christian Konrad Wilhelm von Dohm, tiyatro yönetmeni ve yazar Johann Jacob Engel, Yüksek Mahkeme meclis üyesi vardı. Elçilik müşaviri Friedrich Wilhelm von Beneke, eğitimciler Franz Michael Leuchsenring ve Friedrich Gedike, kıdemli konsey üyesi Karl Franz von Irwing, hukukçu Ernst Ferdinand Klein, Frederick'in kişisel doktoru ve bilim tarihçisi Johann Carl Wilhelm Möhsen ve Christian Gottlieb Selle, vaizler Johann Joachim Spalding ve Johann Friedrich Zöllner ve adalet ve yüksek mahkeme konsey üyesi Karl Gottlieb Suarez bulunmaktadır. Ayrıca dönemin en önemli düşünürlerinden kabul edilen Moses Mendelssohn topluluğun onursal üyesidir. Bu üyelerin ortak özelliği aristokrat ailelerden gelmeyip, orta sınıf ailelerin iyi eğitim almış çocukları olmaları ve buldukları pozisyonlara aldıkları eğitim sayesinde gelmeleridir. Gizli Berlin Çarşamba Topluluğu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Dustdar 2001: 156-165.

aydınlanma ile ilgili makalelere de yer verilir. O dönemde Çarşamba topluluğunu meşgul eden sorulardan biri de aydın bir lider olan Muhteşem Friedrich'in 46 yıllık hükümdarlığı boyunca entelektüellere sağladığı dini konulardaki ifade özgürlüğü ve toleranslı politikalarına rağmen, Alman halkının (özellikle de diğer şehirlerden daha aydın olması beklenen Berlin halkının) neden hala batıl inanç [*Aberglaube*], fanatiklik [*Schwärmerei*] ve ön yargıların [*Vorurteil*] esiri olup aydınlanamadığı sorusudur (Schmidt 1989: 275).⁴

1783 yılının Aralık ayında yayınlanan *Berlinische Monatsschrift*'te Johann Friedrich Zöllner'in bir makalesi yayınlanır ve bu makalenin dipnotunda Zöllner şöyle yazar: "Aydınlanma nedir? Bireyin aydınlanması için önce 'Doğru nedir?' sorusu kadar önemli olan bu sorunun cevaplanması gerekir".⁵ Aynı dönemde Çarşamba topluluğunun buluşmasında "Yurttaşların Aydınlanması için Ne Yapmak Gerekir?" başlıklı bir sunum yapan J. K. W. Möhsen, bu sunumunda aydınlanmanın önündeki problemleri çözebilmek için öncelikle aydınlanma nedir sorusuna cevap vermek gerektiğinin altını çizer (Schmidt 1989: 275).

Çarşamba topluluğunun bazı üyeleri, toplumun aydınlanmasının insanların yanlış yargılardan kurtulup, doğru bilgiye ulaşması ile mümkün olacağını düşünmektedir. Örneğin *Berlinische Monatsschrift*'in editörleri Biester ve Gedike, bu derginin toplumun aydınlanması amacına hizmet ettiğini ve yayınlanan yazılar ile derginin halkın [*Volk*] yanlış yargılardan kurtulup aydınlanmasına yardımcı olacağını düşünürler. Bu bakış açısına göre, aydınlık hakikatin bilgisini, karanlık ise yanlış yargıları, batıl inançları ve saplantılı düşünceleri simgeler. Bu sebeple topluluk üyeleri o dönemde insanlar arasında popüler olan batıl inançları

⁴ Kant'ın gerek Muhteşem Friedrich döneminde ve gerekse onun ölümünden sonra yerine geçen yeğeni II. Friedrich Wilhelm II dönemindeki diyanet ve sansür politikaları karşısında takındığı tavır ve aydınlanma projesinin bu sansürlerden nasıl etkilendiğine dair ayrıntılı bir çalışma için bkz.: Ökten 2016: 87-101.

⁵ *Berlinische Monatsschrift* 1783: 516.

Berlinische Monatsschrift'te ifşa edip insanların benzer inançlara inanmasını engellemeye çalışmışlardır.⁶

Batıl inançları ifşa etmenin yanında onların kökenine dair bilgi verilerek, toplumun batıl inançlardan arınabileceğini düşünen topluluk üyeleri, bu inançların hangi tarihsel olaya ya da pratiğe dayandığını açıkladıkları yazılar yaparlar.⁷ Kısaca o dönemde Çarşamba topluluğunun üyeleri *Berlinische Monatsschrift*'te yayınladıkları makaleler aracılığıyla toplumun geneline hakim olan karanlığı yani batıl inanç ve yanlış yargıları, rasyonel analiz ve tarihsel bilgiler ışığında yok etmeyi ve böylece toplumun aydınlanmasına hizmet etmeyi amaçlamışlardır. Ancak süregelen tüm batıl inanç ya da yanlış yargıların aydınlanma amacıyla yok edilmesi, toplum için önemli rolü olan bir takım inanç, ritüel ve geleneklerin de eleştiriye tabi tutulması anlamına gelir. Bu da aydınlanmanın sınırları konusunu gündeme getirir. Bir başka deyişle, bilimsel dayanağı olmayan her türlü inancı yok etmeyi amaçlayan bir aydınlanma projesinin toplum üzerinde yıkıcı etkisi olup olmayacağı da o dönemin tartışma konularındandır.⁸ Örneğin, Biester 1783 yılındaki bir yazısında evlilik törenlerinde rahiplerin bulunmasının evlilik anlaşmasının diğer anlaşmalardan farklı olarak Tanrı ile yapılan bir anlaşma olduğu ve dolayısıyla diğer kontratlardan daha önemli ve bozulamaz bir kontrat olduğu yönünde yanlış bir yargı oluşmasına sebep olduğunu ileri sürer. Bu yanlış yargıyı düzeltmek ve tüm anlaşmaların ve kontratların önemli ve bozulamaz olarak düşünülmesi için ya tüm anlaşmalarda dini otoritelerin hazır bulunması ya da hiçbirinde bulunmaması gerektiğini savunduğu bir yazı yayınlamıştır.⁹ Elbette bu

⁶ Derginin editörlerinden Biester, 11 Temmuz'da Berlin'in yerle bir olacağına dair batıl inancı ifşa ettiği ve buna inanıp şehri terk eden insanları rapor ettiği bir yazı yayınlamıştır. Bkz.: Biester 1783(2): 143-50.

⁷Örneğin, Johann August Eberhard bu dergide ölmek üzere olan bir erkeğin evinde beyaz giysili kadın görüldüğüne dair batıl inancın dilsel ve tarihi temellerini araştırıp ortaya serdiği bir yazı yayınladı. Bkz.: Eberhard 1783(1): 3-22.

⁸Çarşamba Topluluğunun bazı üyeleri her konunun özgürce tartışılabilmesi için sınırsız ifade özgürlüğü olması gerektiğini savunurken, bazıları ise birtakım konuların tartışmaya açık olmaması gerektiğini ve ifade özgürlüğünün sınırlandırılması gerektiğini savunur. Topluluğun ifade özgürlüğü ile ilgili görüşlerinin ayrıntılı analizi için bkz.: Hellmut 1998: 420-444.

⁹Biester 1783 (2): 265-276.

yazı, bazı çevreler tarafından toplumun önemli bir yapı taşı olan evlilik kurumunu tehlikeye atan bir öneri olarak değerlendirilmiş ve toplumun yararı için bazı yanlış yargılara müsaade edilip edilemeyeceği sorusunu doğurmuştur.¹⁰

Çarşamba topluluğunun üyeleri genel olarak herkesin eşit derecede aydın olabileceğini düşünmeyip, eğitilmiş elit bir zümrenin aydınlanması ile halkın aydınlanmasının birbirinden farklı amaç ve ön koşulları olduğunu düşünürler. Eğitilmiş elit aydın grubun aydınlanması hakikatin bilgisine ulaşılması anlamına geldiğinden, bu amacın gerçekleşebilmesinin ön koşulu entelektüellerin özgürce düşünün ve bilginin peşinden koşabileceği uygun ortamın sağlanmasıdır. Öte yandan, halkın aydınlanmasının amacı her konuda bilgili olmak değil, herkesin toplum içindeki görevini layıkıyla yapma bilincini elde etmesi olduğunu düşünüldüğünden, halkın tüm önyargı, batıl inanç ve yanlış yargılardan arındırılmasının kendileri için uygun olan aydınlanmaya ters düşeceği savunulur (Hellmuth 1998: 426-28).

Şimdiye kadar, Kant'ın "Aydınlanma Nedir?" metnini yazdığı dönemde faaliyet göstermiş ve o dönemin felsefi tartışmalarına yön vermiş olan Çarşamba topluluğunun üyelerinin aydınlanma anlayışını inceledik. Platoncu aydınlanma anlayışı olarak adlandıracağımız bu tutuma göre, bilimsel veya rasyonel analizler sonucunda hakikatin bilgisine ulaşan bir grup elit entelektüel elde ettikleri bilgiyi topluma aktararak toplumu aydınlatmayı amaçlamaktadırlar. Nitekim Platon'un *Devlet* diyalogunda en ileri seviyede eğitim almış olan filozofun görevi aklını kullanarak ulaştığı ideaların bilgisini halk ile paylaşmak ve böylece deneyim ile elde edilen bilginin hakikatin bilgisi olduğuna dair yanlış yargıya sahip olan halkın bu yargısını düzelterek, halkı cehalet ve yanlıştan kurtarmaktır. Aynı diyalogdaki mağara analogisinde hakikatin bilgisine dair eksiklik ya da cehalet mağaranın karanlığı ile temsil edilirken, gerçeğin ne olduğuna dair yanlış inanç ve yargılar da gölgeler ile temsil edilir. Platoncu aydınlanma anlayışında, mağaranın karanlığında

¹⁰ Tam da bu sebeple Muhtesem Friedrich, "Toplumu kandırmak bazı durumlarda kabul edilebilir mi?" sorusuna cevaben bir makale yarışması düzenlenmesini ve bu yarışma sonucunda bir olumlu bir de olumsuz cevap veren iki makalenin birinci seçilmesini salık verir (Schmidt 1989: 281).

sadece gölgeleri gören insanlar, kendisi mağaranın dışını da görmüş olan filozof tarafından aydınlığa doğru çekilir ve böylece karanlıktan aydınlığa geçiş ile gölgelere dair yanlış yargıların yerini hakiki nesnelere bilgisi almış olur.¹¹

Benzer şekilde, Çarşamba topluluğu üyelerinin benimsemiş olduğu Platoncu aydınlanma anlayışında da amaç toplumun aydınlanmasıdır ve bu ancak eğitimli azınlığın, kendi çabalarıyla elde ettikleri bilgiyi halka aktarmaları ve halkı cehalet ve yanlış yargılardan kurtarmaları ile mümkün olur. Ancak halk hakikati tüm gerçekliğiyle kavrayabilecek bir anlayışa ve akılsallığa sahip olmadığı için, halkın ancak yavaş yavaş bu aydın kesim tarafından eğitilmesi gerekir. Bu elitist anlayışa göre aydın elit grup ile bu grup tarafından aydınlatılmaya ihtiyaç duyan halk arasında gerek bilgi gerekse akılsallık açısından net bir ayırım bulunmaktadır (Hellmuth 1998: 426).

Peki tüm bu tartışmalardan haberdar olduğumu tahmin ettiğimiz¹² Kant'ı da bu elitist aydınlanma projesinin bir parçası olarak görebilir miyiz? Kant'ın eleştirel felsefesi bilimsel saygınlığa sahip metafizik bilginin imkanını göstermeyi amaçlamaktadır (Kant *KrV*: Bxv-xvi). Bu bakımdan Kant'ın eleştirel felsefesi de kendi döneminde popüler olan Platoncu aydınlanma projesinin bir parçası olarak yorumlanabilir. Bir başka deyişle, Kant'ın eleştirel felsefesi ile metafizik alanında doğru bilgiye nasıl ulaşılabildiğini ve bu bilginin ne olduğunu göstererek döneminin aydınlanma projesine hizmet ettiğini ve bu bakımdan da Çarşamba Topluluğu'nun Platoncu aydınlanma anlayışını benimsediğini düşünebiliriz.¹³ Zira felsefenin amacı evrensel ve zorunlu bilgiye ulaşmak ise, Kant da eleştirel felsefesi

¹¹ Elbette bu analogiyi çok farklı şekillerde yorumlamak mümkün. Bu makalenin amacı Platon'u anlamaktan ziyade Kant'ın görüşlerinin ne olup ne olmadığını ortaya koymak olduğundan, mağara analogisine dair öne sürdüğümüz bu yorum bu amaç doğrultusunda değerlendirilmelidir. Platon'un mağara analogisinin bireyin aydınlanmasına dair bir metafor olarak okunması gerektiğini iddia eden başka bir yazı için bkz.: Lundy 2013: 391-407.

¹² Belirtildiği üzere Çarşamba topluluğu üyelerinin tartışmalarının pek çoğu yazılı olarak dönemin etkili felsefe dergilerinden biri olan *Berlinische Monatschrift*'te yayınlanmaktadır. Kant'ın bu dergiyi sadece okuyucu olarak değil aynı zamanda sık sık yazılarıyla katkı sunduğu bir mecra olarak takip ettiği bilinmektedir. Zira bu topluluğun onursal üyesi olan Moses Mendelson'ın dergide toplam 8 makalesi yayınlanmışken, Kant'ın toplam 15 makalesi yayınlanmıştır.

¹³ Jean-Jacques Rousseau'nun aydınlanma anlayışının da Platoncu bir aydınlanma anlayışı olduğunu iddia eden argümanlar için bkz.: Williams 2010.

ile kendinden önceki filozofların bu tarz bir bilgi edinimi konusundaki yanlış varsayımlarını ortaya koyup, aklın sınırları ve deneyimin bilgi edinimindeki rolünü açıklayarak bizi yanlıştan doğruya yani karanlıktan aydınlığa çıkarmaya çalışıyor olabilir.

Kant'ın kritik öncesi döneminde yazdıklarına bakarak bu soruya olumlu yanıt verebiliriz. Örneğin, 1 Kasım 1755'te tam da Azizler Günü¹⁴ binlerce insanın öldüğü ve Avrupa'nın en büyük şehirlerinden biri olan Lizbon şehrini yerle bir eden deprem sonrasında depremin Tanrı'nın insanları cezalandırdığı için olduğunu iddia edenler olur (Neiman 2012: 37). Kant bunun üzerine depremin doğal sebeplerini açıklamaya çalıştığı ve "Depremlerin Nedenleri Üzerine" (1756) başlıklı bir yazı yayınladı.¹⁵ Bu yazıda Kant şöyle der: "Tüm insanlığın kaderini etkileyen büyük olaylar, haklı olarak takdire değer bir merak uyandırır [...]. Bu gibi (olağanüstü) durumlarda, doğa filozofunun halka karşı yükümlülüğü, gözlem ve soruşturma yoluyla elde edilen kavrayışı paylaşmaktır" (Kant 2012: 330).

Görüldüğü gibi Kant da filozofun halka karşı ödevinin açıklanması zor olağanüstü olaylara dair gözlem ve rasyonel analize dayalı bilimsel açıklama yapıp, halkın korkusunu gidermek ve yanlış yargılarından kurtulmasına yardımcı olmak olduğunu düşünmektedir.¹⁶ Eğer aydın olmak bazı olaylara dair bilimsel, tarihsel veya dilsel bilgi edinmekle mümkün ise bu bilgiyi elde etmiş bireylerin yani kendi konularında aydın entelektüellerin, toplumu aydınlatma konusunda üzerlerine önemli bir sorumluluk düştüğü aşikârdır. Ancak çalışmamızın bundan sonraki

¹⁴ Bilinen ve bilinmeyen tüm azizlerin anıldığı Hristiyan bayramıdır.

¹⁵ Aslında Kant Lizbon depremi hakkında üç farklı metin yayınladı (Kant 1756a, 1756b, 1756c). Kant'ın depremlere dair teorisi yanlış olsa da depremleri doğaüstü sebeplerle açıklamak yerine bilimsel verilere dayanarak doğal olarak açıklama çabası bu konudaki ilk sistematik girişim ve bu bakımdan da bilimsel coğrafyanın ve sismolojinin başlangıcını olarak düşünülür.

¹⁶ Benzer şekilde stoa filozofu Seneca da *Doğaya İlişkin Sorular [Naturales quaestiones]* kitabının 6. Bölümünde milattan sonra 62 yılında Pompeii'de gerçekleşen ve tüm şehri yerle bir eden depremin doğal nedenleri üzerine açıklamalarda bulunur. Böylece depremin insanlar üzerinde yarattığı korkuyu bir miktar da olsa giderebileceğini umar. Seneca'nın amacı insanları aydınlatmaktan ziyade, onların depremle ilgili korkularını ve endişelerini bilimsel açıklama ile bir miktar da olsa giderebilmek ve onları teselli etmektir. Bu tesellinin amacı da insanları depremle ilgili duygularından çıkarıp, depremle ilgili rasyonel yargılara varmalarını sağlamak ve onların akılsal duruma geçişini sağlamaktır.

bölümünde, Kant'ın aydınlanma anlayışının yukarıda bahsedilen Platoncu aydınlanma anlayışından ziyade Kant felsefesini pek çok yönden etkilemiş olan Stoacı bir aydınlanma anlayışına yakın olduğu gösterilecektir.

2. Aydınlanma Projesinin Bir Parçası Olarak Kant'ın Eleştirel Felsefesi

Her ne kadar Kant'ın aydınlanma konusundaki düşüncelerini anlamak için genellikle "Aydınlanma Nedir?" ve diğer politik yazılarına bakılsa da Kant'ın üç *Kritik*'te oraya koyduğu eleştirel felsefesinin genel hatları da Kant'ın aydınlanma anlayışını anlamamızda bize yol göstermektedir. Zira Kant'ın eleştirel felsefesinin temel amacı bize hakikatin bilgisini vermektense, yeni bir düşünme metodu önererek, aklımızı kullanırken nelere dikkat etmemiz gerektiğini göstermektedir diyebiliriz. Kant, aklın teorik kullanımında aklın sınırlarına riayet edilmediğinde ortaya çıkan çelişkilerden yani antinomilerden ne şekilde kurtulabileceğimizi gösterir.¹⁷ Bize evrensel ve zorunlu sentetik *a priori* yargıların tam listesini vermek yerine, bu yargıların nasıl mümkün olduğunu her bir bilişsel yetimizin işlevini açıklayarak bu yargılara ne şekilde ulaşabileceğimizi örneklerle ortaya koyar. Benzer şekilde, aklın pratik kullanımında da bize ahlaki ödevlerimizin tam listesini vermektense (ki bu imkânsız bir uğraşıdır), kavramsal ve iradenin doğasından doğabilecek çelişkilerden kaçınarak akla uygun davranışın nasıl mümkün olduğunu gösterir. Her iki durumda da Kant bize bir hakikatler ya da doğru yargılar listesi vermektense, aklımızı teorik ve pratik alanda nasıl doğru kullanabileceğimizi gösteren bir metot önerir.¹⁸ Kısaca, Kant kendi döneminin düşünürlerinden farklı olarak aydınlanmanın teorik bilgi ya da hakikatin bilgisine

¹⁷ Örneğin, Gary Hatfield, Kant'ın birinci *Kritik*'inin bel kemiği olan transandental dedüksiyonunu anlama yetisinin kategorilerinin işlevleri dışında kullanıldığında oluşan problemleri gösteren bir argüman olarak okumaktadır (Hatfield 2003).

¹⁸ Nitekim her üç *Kritik*'te ve *Ahlak Metafiziği*'nde metot öğretisi [*Methodenlehre*] bölümü olması ve bu bölümlerin kitabın sonunda yer alması tesadüf değildir. Hatta Kant birinci *Kritik*'in ikinci edisyonunun önsözünde, bu kitapta ortaya koyduğu eleştirel felsefenin, metafiziğin yöntemi üzerine bir inceleme olduğunu belirtir (Kant *KrV*, Bxxii). Bu konuda fikrimin netleşmesine yardımcı olduğu için Elif Çırakman'ın Kant'ın metot öğretisine dair konuşması ve yorumları için teşekkür ederim.

erişmek ile değil gerek birey gerekse toplum düzeyinde aklın doğru kullanılması ile mümkün olduğunu varsayar.

Bu bakımdan, Kant'ın eleştirel felsefesini, Çarşamba Topluluğu üyelerinin yapmaya çalıştığı gibi bir takım yanlış yargıların yanlışlığının gösterilip, onların doğru yargılarla değiştirildiği bir proje olarak görmek, Kant'ın amacını tam olarak kavramamak demektir. Zira, Kant eleştirel felsefesi ile bize bir düşünme biçimi ve metafizik yapma metodu sunar. Bunu sunarken de dogmatik felsefeden farklı olarak metafiziğin deneyimden tamamen bağımsız olamayacağını ve şüpheci düşünme tarzlarından farklı olarak ise metafiziğin de (tıpkı matematik ve doğa bilimlerinde olduğu gibi) evrensel ve zorunlu prensipleri olduğunu ifade eder.¹⁹ Bu bakımdan Kant'ın eleştirel felsefesinin bize, doğru yargılardan ziyade, temelde sistematik ve bilimsel saygınlığa sahip olabilecek metafizik bilginin imkanını gösteren yeni bir düşünme yöntemi sunduğunu söyleyebiliriz.

Kant'ın eleştirel projesinin amacının kendinden önce gelen düşünürlerin yanlış yargılarını doğrularıyla değiştirmek olmadığını, Kant'ın dogmatik düşünürlerle karşı tutumundan da anlayabiliriz. Kant'a göre dogmatik düşünürler aklın evrensel ve zorunlu prensiplerinin neler olduğu konusunda değil, bu prensiplerin uygulama alanları konusunda yanılırlar. Nitekim dogmatik filozofların doğru kabul ettiği ve geçerliliğini *a priori* olarak bildiğimizi iddia ettiği bazı yasa ve kavramlar (Yeterli Sebep Prensibi, Nedensellik Yasası, nedensellik kavramı, töz kavramı, vb.), Kant'a göre de *a priori* olarak bilinebilir. Ancak dogmatik düşünürlerden farklı olarak Kant aklın bu *a priori* yasa ve kavramlarının deneyimin sınırları dışında kullanılmasının antinomilere yol açtığını savunur. Kant'a göre, dogmatik düşünürlerin aklın sınırlarını belirlemeden bu yetinin *a priori* prensip ve kavramlarını kullanması çocukluk [*Kindesalter*] olarak nitelendirilmelidir (Kant *KrV*, A761/B789) ve akla dogmatik yaklaşımın, metafiziği

¹⁹ Tam da bu sebeple Kant birinci *Kritik*'te hem deneyime bağlı hem de zorunlu ve evrensel yargılar olan sentetik *a priori* yargıların nasıl mümkün olduğu sorusuna cevap arar (Kant *KrV*, B19-22)

çok farklı fikirlerin birbiriyle çarpıştığı bir savaş alanına dönüştürdüğünü iddia eder (Kant *KrV*, Aviii).

Nitekim Kant'a göre Hume tam da bize deneyimden bağımsız saf aklın Nedensellik Yasası (Kant *KrV*, B19) gibi evrensel ve zorunlu olduğu düşünülen metafizik prensiplerin ya da nedensellik gibi zorunluluk ima eden kavramların (Kant *Prolegomena*, 4: 258) *a priori* bilgisini veremeyeceğini göstermesi bakımından önemlidir. Hume aklın doğru kullanımının sınırlarını belirlemek yerine, akıl yetisinin bize rehberlik edemeyeceği sonucuna varır.²⁰

Hume'un saf aklın bir takım *a priori* ürünleri (nedensellik kavramı ve yasası) dolayısıyla metafizik eleştirisi Kant'ı saf akla dayalı metafizik bilginin imkânı konusundaki dogmatik uykusundan uyandırır (Kant *Prolegomena*, 4:257-60). Her ne kadar Kant Hume'un eleştirel yaklaşımını dogmatizmi aşmamız için olumlu bir adım olarak görse de Hume'un sonunda vardığı skeptik tutum Kant'a göre varılacak en son durak değildir. Kant'a göre Hume'un eleştirisinden çıkarılacak ders aklın kullanılmasından tamamen vazgeçmeyi öneren skeptisizmin benimsenmesi değil, aklın kavram ve prensiplerinin kullanımının sınırlarının belirlenmesi ve böylece metafiziği sistematik ve formel bilim olarak ele almanın imkanının aranması gerekliliğidir. Bu sebeple dogmatizme çocukluk diyen Kant için Hume'un skeptik tutumu da metafiziğin ergenlik durumundan ibarettir.

Erişkin [*männlichen*] yargı gücüne sahip olmak için, tek tek aklın ürünlerini değil, aklın kendisinin eleştiriye tabi tutulduğu ve böylece aklın bilgi edinimindeki rolünün doğru anlaşılıp, *a priori* kavram ve prensiplerinin uygun şekilde kullanılması gereklidir (Kant *KrV*, A761/B789). Akla ancak bu şekilde yaklaşıldığında bir zamanlar "tüm bilimlerin kraliçesi" (Kant *KrV*, Avii) olan metafizik yeniden hakkettiği saygıdeğer konuma ulaşabilir. Fakat Hume böyle bir

²⁰ Hume'un kendi deyişiyile, "Felsefi soruşturmalarımda kullanmam gereken [...] yetilerin düzensizliği endişelerimi artırıyor. Ve bu yetileri iyileştirmek ya da düzeltmenin imkansızlığı, beni neredeyse umutsuzluğa düşürüyor ve bu yüzden sonsuzluğa uzanan uçsuz bucaksız okyanusta [rehbersiz] başıboş gezinmektense, [metafizik gemimle] şu anda üzerinde bulunduğum çıplak kayalığın üzerinde yok olmayı yeğliyorum" (Hume 2000: 172).

çözümün ve Kant'ın öngördüğü sistematik metafiziğin olasılığını aklına getirmemiştir. Hume'un skeptik tutumuyla ilgili Kant şöyle yazar:

Hume böyle olanaklı formel bir bilimden hiçbir şey öngörmedi, onun yerine gemisini emniyete almak için onu (şüphecilik) sahiline oturttu ki böylece orada kalıp çürüyebilecekti. Oysa bana göre, ona [metafizik gemisine] eksiksiz bir deniz haritası ve pusula ile donatılmış bir kaptan vermek ve böylece yer kürenin bilgisinden elde edilen dümenciliğin sağlam ilkelerini takip ederek kaptanın kendisine iyi görünen yere güvenle gidebilmesi önemlidir. (Kant *Prolegomena*, 4:262)

Bu pasajdan da anlaşılacağı üzere, Kant metafizik gemisinin kaptanına tek bir gidiş rotası vermeyip, ona varmak istediği yere gidebilmesi için tüm yer kürenin bilgisi ile yönünü kendi tayin edebilmesi için bir pusula vermeyi tercih eder. Böylece kaptan bilgi ve elindeki araçla rotasını kendi belirleyebilecektir. Burada metafizik, gemi ile tasvir edilirken, yer kürenin bilgisi ve pusula da aklın sınırlarının bilgisi ve aklın doğru, yani tutarlı, özgün ve evrensellik ilkelerine uygun olacak şekilde kullanımını sağlayan birtakım maksimler ile tasvir edilmiştir. Geminin kaptanı ise akıl sahibi olan bizleriz. Dolayısıyla Kant'ın eleştirel felsefesi, bize ne düşünmemiz gerektiğini söyleyip düşün dünyamızı yönetmek yerine, formel bir bilim olarak metafizik yapma metodu sunarak bizim düşünmemize yöneticilik değil, rehberlik eden bir düşünce sistemidir. Zira Kant düşünce etkinliğinde yönetimi bize bırakır ve bizim kendi gemimizin kaptanı olmamıza imkân sağlar.²¹

Kant'ın eleştirel felsefesi bizim düşün dünyamızı yönetmekten ziyade, bize rehberlik edecek aracın, yani aklın doğru kullanımına yönelik olduğundan, Kant'ın eleştirel felsefesi bizim erişkin yargı gücüne sahip olup, aklımızı kendi belirlediğimiz amaçlar doğrultusunda kullanmamıza rehberlik eder. Nitekim Kant'a göre "aydınlanma [*Aufklärung*], insanın kendi suçu [*Selbstverschuldet*] ile düşmüş olduğu bir ergin olmama [*Unmündigkeit*] durumundan kurtulmasıdır. Bu

²¹ Samuel Fleischacker'a göre Kant, henüz yeni tanınmaya başladığında aydın bireyler olabilmek için belli başlı metafizik prensiplere ya da inançlara sahip olmanın gerekmediği, aydın olmak için sadece aklın kullanımının yeterli olduğu "minimal aydınlanma" anlayışına sahipken, felsefi çevrelerce tanındıkça ve kendine güveni arttıkça aydın bireyin geleneksel din anlayışına karşı ve eleştirel felsefesinin tikel varsayımlarını kabul eden "maximum aydınlanma" anlayışına evrilmiştir. Bkz. Fleischacker 2013: 32-33.

ergin olmama durumu, insanın kendi anlama yetisini [*Verstand*] bir başkasının yönetimi/idaresi [*Leitung*] olmadan kullanamayışıdır” (Kant *WiA*, 1). Bir başka deyişle, ergin olamayan birey kendi düşünmeyip, düşün dünyasını başkalarının yönetimine bırakır. Ergin düşünce tarzı olarak nitelendirdiğimiz Kant'ın eleştirel felsefesi, bizi ergin bireyler olarak aklın tüm prensip ve kavramlarını aklın sınırları dahilinde ve kendi belirlediğimiz amaç doğrultusunda kullanmaya sevk eder. Bu sebeple, Kant'a göre aydınlanma cehalet durumundan bilgili olma durumuna geçişi ya da birtakım yanlış yargılardan kurtulup doğru yargılara varmayı değil, aklın birey tarafından kullanılmayıp düşün dünyasının başkasının yönetimine bırakılması durumundan bireyin aklını kendi belirlediği amaçlar doğrultusunda kullanabilmesi durumuna geçişi tanımlamaktadır.

Bu bakımdan Almanca *Aufklärung* kelimesi ile ifade edilen aydınlanmanın, diğer dillerde aydınlanma için kullanılan kelimelerden farklı olarak ışık [*Licht*] kelimesini değil²², arınma, açılma, temizlenme anlamındaki *Klärung* kelimesini içermesi daha anlamlı hale gelir.²³ *Aufklärung* karanlıktan ışıklı bir ortama geçişi, yani karanlıkla tasvir edilen cehaletten bilginin ışığıyla kurtulmayı simgelemez.²⁴ Aksine *Aufklärung* sisli, puslu ve fırtınalı havanın açılması anlamında kullanılan meteorolojik bir terimdir (Munzel 2003: 57; Munzel 2012: 68). Dolayısıyla *Aufklärung* kelimesinin birebir tercümesinin de cehaletten bilgili olma durumuna geçişi tasvir etmeye uygun bir kelime olmadığı sonucuna varabiliriz.

Kant'ın doğup büyüdüğü ve yaşamı boyunca hiç ayrılmadığı şehir olan Königsberg (şimdiki adı Kaliningrad), Baltık Denizi'nde bir sahil şehridir. Kant'ın da bildiği üzere, bu şehirdeki gemi kaptanları uçsuz bucaksız denizlerde geceleri yıldızların, gündüzleri de güneşin rehberliğinde kendi belirledikleri rota ile

²² Aydınlanma için İngilizcede “*enlightenment*” ve Fransızcada “*les lumières*” kelimeleri ile karşlanır ve her iki kelime de ışık kelimesini barındırır.

²³ *Aufklärung* kelimesinin diğer dillerde aydınlanma için kullanılan kelimelerden farkına dikkatimi çektiği için Çetin Türkyılmaz'a teşekkür ediyorum.

²⁴ Kartezyen felsefede ‘aklın ışığı’ ya da ‘doğal ışık’ [*lumen naturale*] aklımız sayesinde felsefesin ilk prensiplerinin bilgisine dolaysız olarak erişebilmemizi sağlayan bilme yetisi olarak tanımlanır. Dolayısıyla ışık yine bilgi ve bilme ile ilişkilendirilir Descartes'ın ‘doğal ışık’ kavramının felsefi arka planı ve bu konudaki tartışmalar için bkz.: Morris 1973: 169-187.

hedefledikleri yere giderler. Ancak Kant, ellerinde harita olduğu halde, kaptanların yıldızları ve güneşi göremedikleri fırtınalı, sisli, puslu havalarda yollarını kaybettiklerini de bilmektedir. Kısaca kaptanlar görüşü kısıtlayan etkenlerin ortadan kalkması yani havanın açıp aydınlanması sonucunda yıldızların ve güneşin konumuna bakarak gitmek istedikleri yere doğru emniyetle yol alabilirler. Nasıl ki bulutların, sisin ve pusun varlığı, kaptanın görüşünü engelleyip kendi yolunu bulmasını engelliyorsa, Kant'a göre dogma, yasak ve korkular da akıl yetimizi kullanmamızı ve aklımızı kullanarak kendi belirlediğimiz amaçlar doğrultusunda hareket etmemizi engellemektedir. Bu bakımdan havanın görüşü engelleyen sis ve pusan temizlenip aydınlanması sonucu görüş kabiliyetimizi kullanabilmemiz ile dogma, yasak ve korkulardan kurtularak akıl yetimizi kullanabilmemiz arasında bir benzerlik söz konusudur. Nasıl ki sisin olduğu yerde ışık tek başına havanın aydınlanması ve açılması için yeterli değilse, aklın kullanımının engellendiği durumda da bilgi ya da doğru yargılara ulaşmak Kant'a göre bireyin aydınlanması için yeterli değildir. Tüm bu sebeplerden dolayı Kant'ın aydınlanma anlayışının Stoacı bir anlayış olduğunu söyleyebiliriz. Zira her iki dünya görüşünde de temel üç ortak düşünce mevcuttur. İlk olarak, Kant'a göre aklın doğru kullanılması için özgün olabilmek önemli iken, Stoacı gelenekte de bireyin başkalarının gittiği yerden gitmeyip kendi aklına uygun şekilde hareket edebilmesinin önemi vurgulanır.²⁵

Her ne kadar her bireyin özgün düşünüp kendi amacını belirleme cesareti göstermesi gerekse de belirlenen amaçların akla ve ahlaka uygun olması gerektiği de Stoa ile Kantçı bakış açılarının diğer bir ortak unsurudur. Gerek Kant'ın ahlak öğretisinde gerekse Stoacı ahlak öğretisindeki nihai ve en değerli iyi, ahlaklı yani erdemli olmaktır. Bu amaca ulaşmak için her iki görüş de bireyin kendi akılsal

²⁵ Örneğin, Seneca *Mutlu Yaşam Üzerine* metninde şöyle yazar: "önümüzde ilerleyen güruhu bir koyun gibi izlemeyi vurgulamaktan daha önemli hiçbir şey olamaz. Yolculuk yaparken çoğunluğun gittiği yol bizim gitmememiz gereken yoldur (Seneca 2020: 70).

doğasının amacına uygun şekilde hareket etmesi gerektiğini savunur. Stoa düşünce sisteminde erdemli birey, kendi doğasını bilir ve doğasına uygun yaşar.²⁶

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere, Kant'a göre de aydın yani kendi aklını kullanabilen bir birey olmak için almamız gereken eğitimin amacı bizim erdemli bir karakter sahibi olmamızdır. Bunun için de karakter gelişimine yani bizde doğal olarak var olan yeti ve becerilerin geliştirilmesine odaklanan bir eğitim gereklidir. Bir başka deyişle, Kant'a göre kendi aklını kullanabilen birey Stoa anlayışında olduğu gibi kendi doğasını tanıyan ve akılsal doğasına uygun hareket edebilen, yeti ve becerilerini onların doğal amacına uygun şekilde geliştiren ve kullanan bireydir.

Son olarak Stoacılık, yıkıcı duyguların üstesinden gelmenin bir yolu olarak özdenetim ve metanetin önemine vurgu yapar. Bireyin öfke, kıskançlık ve korku gibi kötü duygulardan arınarak zihnin bulanıklığının ortadan kaldırılması ve diğer insanların da akıl varlığı olması bakımından kendimizin eşiti olarak kabul edilerek buna uygun şekilde davranılması gerekir.²⁷ Benzer şekilde, Kant'ın aydınlanma anlayışında da korku ve bizi tembelleğe yönelten arzulardan arınarak, her insanın değerli olduğunu unutmadan başkalarının açısından da düşünebilmemiz gerekir (Kant *KU*, §40, 5:294-95). Kant'a göre aydın birey olmanın akıl sahibi herkes tarafından gerçekleştirilebilecek olan, olumsuz duygulardan kurtulup aklımızı kullanma etkinliği olduğunu düşünürsek, Stoacı anlayışta olduğu gibi Kant'ın aydınlanma anlayışının da eşitlikçi ve bilgidен ziyade karaktere vurgu yapan bir anlayış olduğunu görürüz.

Görüldüğü üzere, aydınlanma [*Aufklärung*] ile tasvir edilen yanlış yargıların bilimsel ve rasyonel yargılarla değiştirilmesinden ziyade, tıpkı havanın sis ve

²⁶ Seneca, "Stoa filozoflarının aralarında hemfikir oldukları doğanın önderliğinden sapmamak, onun yasasına ve modeline uygun olarak kendimizi biçimlendirmek bilgeliktir" der (Seneca 2020: 74). Nitekim Seneca'ya göre "mutlu yaşamak ile doğaya uygun yaşamak aynı şeydir" (Seneca 2020: 80) ve gerçek mutluluk erdem üzerine kurulu olduğundan (Seneca 2020: 94), erdemli yaşamak doğaya uygun yaşamaktır

²⁷ Stoacı duygu anlayışı ve duygu-akıl ilişkisi ile ilgili daha ayrıntılı bir tartışma için bkz.: Özcangiller 2019: 189-212.

pustan arınması ve temizlenmesi gibi, bireyin aydın olması da onun düşünmesini engelleyen etkenlerden arınması ve aklın kullanımını baltalayan unsurlardan temizlenmesi durumunu tasvir eder. Bu bakımdan, bireyinin çeşitli konularda konunun uzmanlarından aldığı doğru yargıları onlar üzerinde hiç düşünmeden kabul etmesi ve onları ezberlemesi onu aydın yapmaz. Kısaca, denizciler için havanın açması ve aydınlanması görüşü engelleyen etkenlerin ortadan kalkması anlamına geldiği gibi, Kant'a göre bireyin aydınlanması da düşünmemizi engelleyen etkenlerin ortadan kalkması anlamına gelir. Bu bakımdan da Kant'ın aydınlanma anlayışı Stoacı aydınlanma anlayışıdır diyebiliriz. Bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere, bireyin aydınlanmasını engelleyen şey sadece cehalet ya da yanlış yargılar değil, düşünmemizi engelleyen aklın süzgecinden geçmemiş içgüdüler ve korku, endişe gibi birtakım olumsuz duygulardır.

3. Bireyin Aydınlanması: Kant Eşitlikçi Mi Yoksa Elitist Mi?

Bir önceki bölümde bireyin aydınlanmasının aklını kullanabilmesine bağlı olduğunu ve bunun için de akıl yetisinin kullanılmasını engelleyen etkenlerin ortadan kalkması gerektiğini belirttik. Bu bölümde Kant'ın "Aydınlanma Nedir?" metni incelenerek, Kant'ın aydınlanma konusunda eşitlikçi mi yoksa elitist bir tutum mu sergilediği sorusu çerçevesinde bireyin aydınlanması ile aldığı eğitim ve yetiştirilme tarzı arasındaki ilişki incelenecektir.²⁸ Kant 1784'te yayınlanan "Aydınlanma Nedir?" metninde aydın olamama durumunu ergin olamama durumu ile tasvir ettikten sonra bunun aşılabilmesi için bireyin cesaret ve kararlılık sahibi olması gerektiğinden bahseder:

Eğer ki bu ergin olmayışın sebebi, anlama yetisi eksikliği değil de aklını başkalarının yönetimi [*Leitung*] olmadan kullanmak için kararlılık [*Entschließung*] ve cesaret [*Mut*] gösterememesi ise, bu duruma kendi suçu

²⁸ Kant'ın eğitim üzerine yazdıklarından bağımsız olarak eşitlikçi bir aydınlanma anlayışı olduğunu savunanlardan biri de Samuel Fleischacker'dir. Fleischacker, Kant'ın aydınlanma anlayışının bilgi edinmeye bağlı olmamasından ve herkesin kendi başına yapabileceği bir etkinlik olmasından dolayı eşitlikçi bir anlayış olduğunu iddia eder. Daha fazla bilgi için bkz.: Fleischacker 2013: 14, 23, 196n18. Kant'ın aydınlanma anlayışının elitist olduğunu savunanlar için bkz.: Deligiorgi 2005; Lestition 1993: 57-112; Laursen 1996.

ile düşmüştür. [...] Tembellik ve korkaklık, doğanın onları başkasının yönetiminden [*Leitung*] kurtardıktan çok sonra bile insanların büyük bir bölümünün tüm yaşamları boyunca memnuniyetle çocuk [*unmündig*] kalmasının nedenleridir. (Kant *WiA*, 8: 35)

Bir başka deyişle, Kant'a göre aydın birey aklını bir başkasının yönetimine ihtiyaç duymadan kendi belirlediği amaçlar doğrultusunda kullanabilme cesareti ve kararlılığı gösteren bireydir. Bu bakımdan da aydın birey başkalarından bağımsız olabilen ergin birey olarak betimlenirken, aydın olamayan birey ise kendi başına düşünüp kendi amaçlarını belirleyemeyen bir çocuğa benzetilir.²⁹ Platoncu aydınlanma anlayışından farklı olarak aydın bir birey olabilmenin koşulu bilgili olmak olmadığından, birey belli konulardaki uzmanların bilgi aktarımı ile aydın olamaz. Aydın olabilmek için bireyin kendi aklını kullanıp, ne düşüneceğine, hangi davranışın doğru olduğuna ve hayatını nasıl yaşayacağına karar vermesi gerekliliğini Kant şu şekilde ifade eder:

Bana akıl veren bir kitap, vicdanımın yerini tutan bir din adamı, perhizim ile ilgilenen bir doktor olduğunda, kendimin çabalamasına gerek olmaz. Başkalarına para ödeyebildiğim sürece benim düşünmeme gerek kalmaz; bu sıkıcı ve yorucu işten başkaları beni zaten kurtaracaktır.³⁰ (Kant *WiA*, 8: 35)

Kısaca, Kant'a göre akıl sahibi her birey kendi gemisinin kaptanı olup, hayatının her alanında yönünü kendi tayin edebilmelidir. Bu sebeple kitaplarıyla bize ne düşünmemiz gerektiğini söyleyip, bize akıl veren entelektüellere ya da bize

²⁹ Bu bakımdan Kant, Rousseau'nun *Emile* ya da *Eğitim Üzerine* (1762) metninden de etkilenecek, aydınlanmanın teorik bilgiden ziyade karakter oluşumuna bağlı olduğunu düşünür.

³⁰ Bu pasajın Almancası şu şekildedir: "Habe ich ein Buch, das für mich Verstand hat, einen Seelsorger, der für mich Gewissen hat, einen Arzt, der für mich die Diät beurteilt usw., so brauche ich mich ja nicht selbst zu bemühen. Ich habe nicht nötig zu denken, wenn ich nur bezahlen kann; andere werden das verdrießliche Geschäft schon für mich übernehmen." (Kant *WiA*, 8: 35) Kant'ın bu pasajda bahsettiği "Bana akıl veren bir kitap"tan kutsal kitap İncil'den ya da genel olarak kutsal kitapları kastettiği düşünülebilir. Oysa kutsal kitapların akıldan ziyade kalbe, bilgiden ziyade inanca düşünülürse, Kant'ın buradaki amacının bize ne düşünmemiz gerektiği konusunda akıl veren felsefe kitaplarını kastettiğini görebiliriz. Bu bakımdan da kendi döneminin aydınlanma anlayışına bir eleştiri getiren Kant, "vicdanımın yerini tutan bir din adamı"na atıfta bulunarak da kendimizi dini otoritelerin idaresine de bırakmamamız gerektiği konusunda bizi uyarmaktadır.

davranışlarımızın iyi mi yoksa kötü mü olduğunu söyleyen dini otoritelere³¹ veya bize vücudumuza nasıl bakmamız gerektiğini söyleyen sağlık otoritelerine kendimizi tamamen teslim ettiğimizde, din, felsefe ve tıp konularında doğru yargılara sahip olsak dahi aydın bireyler olamayız. Dolayısıyla Çarşamba topluluğu üyelerinin yazdığı bilimsel, felsefi ve tarihsel bilgiler içeren metinlerle toplumu aydınlatma projesinden farklı olarak, Kant'ın aydınlanma anlayışında birey ancak kendi kendini aydınlatabilir, bir başkası onu aydınlatamaz. Zira bireyin aydınlanması onun aktif olması ve düşünme eylemini sürdürmesine bağlıdır.

Kant'a göre doğa insanların aydın olabilmesi için ona gerekli olan aracı yani anlama yetisini [*Verstand*] (ki burada akıl [*Vernunft*] ile eş anlamlı kullanılmıştır) ve bu yetiyi kullanarak özgürce kendi belirlediği amaçlar doğrultusunda hareket edebilme kapasitesini vermiştir. Kant'ın aydınlanma ile ilgili tutumu ilk bakışta eşitlikçi görülse de "Aydınlanma Nedir?" makalesine daha yakından baktığımızda bireyin aydınlanması için cesaret ve kararlılık gibi karakter özelliklerine sahip olmamızda kontrolümüz dışında bir etkenin rol oynadığını görürüz. Kendi aklımızı kullanabilmemiz ve entelektüel bağımsızlığa sahip olabilmemiz için bunu yapabilmemizi sağlayan bir karakter eğitime [*Bildung*] ihtiyaç duyarız. Bir başka deyişle, her birimiz aydın bireyler olmak için gerekli olan düşünme kapasitesine sahip olsak bile, bu kapasitenin etkin olabilmesi ve içimizdeki potansiyelin açığa çıkabilmesi için bazı dış koşulların uygun olması gerekebilir. Örneğin Kant, "Aydınlanma Nedir?" metninde bireyin kendisi adına düşünebilme kabiliyetini kazanması için buna uygun bir eğitime tabii olmasının önemine dikkat çeker. Kant, kendimize vasi ya da koruyucu tayin ettiğimiz kişilerin, ki bunlar aile bireyleri, öğretmenler, dini veya politik otoriteler olabilir, bizim bağımsız düşünme kapasitemizi ne şekilde baskılayıp, karakterimizi ve dolayısıyla aydın bireyler haline gelmemizi ne şekilde engelleyebildiğini şöyle dile getirir:

³¹ Kant'a göre vicdanımız bizim davranışlarımızı yargılayan ve düşünüp taşındıktan sonra davranışlarımızın sonucunda bizi mahkûm ya da beraat ettiren için bir iç mahkeme gibidir (Kant *MS*, 6: 437-438; Kant *VE*, 17: 354).

İnsanlığın en büyük kısmının (tüm kadınlar da dahil olmak üzere) erginliğe adım atmayı yalnızca zor değil aynı zamanda da tehlikeli bulduklarından, vasiler kısa süre zarfında kibarca onların gözetim işini üzerlerine alırlar. Evcil hayvanlarını [*Hausvieh*] aptallaştırdıktan sonra ve dikkatlice bu uysal yaratıkları yürüteçleri olmadan tek bir adım dahi atma cesareti göstermelerini engelledikten sonra yalnız yürümeye çalışırlarsa onları tehdit eden tehlikeyi onlara gösterirler. Aslında bu tehlike o kadar da büyük değildir, çünkü onlar birkaç düşüşün ardından en sonunda yürümeyi öğreneceklerdir. Ancak bu tarz bir örnek utandırır ve genel olarak onları daha sonraki teşebbüslere girişmekten korkutur. (Kant *WiA*, 8: 35)

Görüldüğü gibi Kant, insanların çoğunluğunun cesaret eksikliğinin nedeninin, onları kendi başlarına düşünmenin tehlikeli olduğuna inandırıp onları korkutan ve utandıran koruyucularından kaynaklandığını ifade eder. Zira korkutularak ve kendi aklını kullanması engellenerek yetiştirilen birey zamanla başkalarının düşüncelerini sorgulamadan kabul etmeye ve onların buyruklarına körü körüne itaat etmeye alışır. Böylece, birey zamanla kendi aklını kullanmayı büsbütün bırakır (Kant *WiA*, 8: 36).

Kant'a göre aklımızı kullanabilmemiz ve dolayısıyla aydın bireyler olabilmemizde yetiştirilme tarzımız ve aldığımız eğitim önemli bir rol oynamaktadır. Sadece teorik, mekanik ya da pratik bilgi edimi ile aydın olunamayacağını düşünen Kant, aklın kullanımını engelleyen dogma, yasak ve korkulardan da kurtulmak gerektiğini ifade eder.

Yönetmelikler [*Satzungen*] ve formüller [*Formeln*], onun doğal yeteneklerinin akılsal kullanımı (ya da daha doğrusu yanlış kullanımı) için söz konusu bu mekanik araçlar, daimî ergin olamayışının prangalarıdır [*Fußschellen*]. Biri o prangaları çıkarıp atsa bile yine de en dar hendekten bile güvenli olmayan bir sıçrama yapmış olur, çünkü o böyle özgür harekete alışık değildir. (Kant *WiA*, 8: 36)

Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere, sürekli başkalarının koyduğu kuralları ve başkalarının keşfettiği formülleri sorgulamadan kabul etmeyi öğrenmiş ve onlar doğrultusunda hareket etmeye alışmış bir birey, bu kurallardan kurtulduğunda da tam olarak ergin ya da aydın bir birey olamaz. Zira alışkanlıklardan kurtulmak zordur. Kolay ya da güvenli olduğu için hayatına başkalarının yön vermesine alışmış olan bireyin karakteri de alışkanlıkları doğrultusunda şekillenir. Bu

sebeple, korkaklık ve tembellik ikinci doğası olmuş bir birey, kendi aklını kullanmaktan acizdir ve dolayısıyla aydın bir birey olması beklenemez. Peki, bireyin korkaklığı ve tembelliği onun kontrolü dışında olan yetiştirilme tarzı ve aldığı eğitimden kaynaklanıyorsa, gerçekten herkesin aydın bir birey olabileceğini söyleyebilir miyiz?

Eğer bireyin aydınlanması aldığı eğitim ve yetiştirilme tarzı tarafından belirleniyorsa sadece belli bir eğitimi alabilen bireyler aydın olabilir. Dolayısıyla Kant'ın eşitlikçi gibi görünen aydınlanma anlayışının temelinde elitist olduğu sonucuna varılabilir. Zira akıl (ya da anlama yetisi) her birimizde bulunsa ve aydınlanmanın tek aracı olsa dahi, bu aracın kullanılması yani doğru ve bağımsız bir şekilde düşünme etkinliği öğrenilen bir şey olabilir. Bu da niçin insanların büyük bir çoğunluğunun uygun eğitimi alamadığında aklını kullanmayı öğrenemeyip aydın olamadığını açıklar. Bireyin aydınlanması için sadece aklını kullanmaya ihtiyaç duyduğunu ifade etmesi, Kant'ın aydınlanma anlayışını otomatik olarak eşitlikçi bir teori yapmaz. Zira bireylerin kendi akıllarını kullanabilmeleri için belli bir tarzda eğitim almaları gerekiyorsa ve bu eğitimi sadece ayrıcalıklı belli bir kesim alabiliyorsa, Çarşamba Topluluğu'nun aydınlanma teorisinden çok da farklı bir sonuca ulaşmamış oluruz. Onlar için bireyin aydın olması bazı konularda teorik bilgi sahibi olunmasına bağlı iken, görüleceği üzere Kant'a göre bireyin aydın olmasında belli aşamalardan geçen bir eğitim alması önem taşır. Bu da bireyin aydınlanmayı başaramamasının sorumlusunun her zaman kendisi olmadığı anlamına gelir. Zira bireylerin karakter özelliklerinin belirlenmesinde yetiştirilme tarzı ve alınan eğitimin önemli bir rolü olduğunu kabul edersek, aydın bireyler olmak için gerekli cesaret ve kararlılığa sahip olup olmadığımız ve kendi aklımızla düşünüp düşünemediğimiz yine aldığımız eğitime bağlıdır diyebiliriz.

Bu tarz bir aydınlanma anlayışında, aydın olmak için çeşitli aşamaları olan belli bir eğitimden geçilmesi gerektiğinden, bu eğitimi almamış bireyin aydın olmaması onun kendi suçu ile düşmüş olduğu bir durum olamaz. Nitekim, bireye

çocukluğundan itibaren, önce aile fertleri, daha sonra da öğretmen ve diğer otoriteler kendi aklını kullanmasını engelleyecek şekilde davranırlarsa, bireyin aydın olması beklenemez. Bir başka deyişle, bireyin aydın olamamasının sebebinin onun kendi tembelliği ve korkaklığı olduğunu kabul etsek bile, bu karakter özelliklerinin alınan eğitim tarafından belirlendiği düşünülduğünde, bireyin tembelliği ve korkaklığı sebebiyle aydın olamaması onun kendi suçu olamaz. Bununla beraber, aydın bireylerin yetişmesi onların düşünmeyi öğrenmelerine bağlı ise, sadece azınlık bir grup insanın düşünmeyi öğreten eğitimi alma şansına sahip olduğu düşünülduğünde (ki kadınlar bu tarz eğitimlerin uzun süre dışında bırakılmıştır), toplumun küçük bir bölümü aldıkları eğitim sebebiyle kendi aklını kullanarak ergin olmama durumundan kurtulabilir.

Bu bölümde, Kant'ın "Aydınlanma Nedir?" metninin eşitlikçi ve elitist iki farklı okumasının mümkün olduğunu gördük. Eşitlikçi okumada sağlıklı her birey akıl sahibi olduğu için bu yetiyi kullanarak aydın olabilir. Buna rağmen çoğunluğun aydın olamamasının sebebi insanların özgür iradeleri ile kolay ve güvenli olanı seçip, kendi hayatlarının yönetimini başkalarına bırakmalarıdır. Bu sebeple de aydın olup olmaması bireyin kendi sorumluluğudur. Bir başka deyişle, bu okumada aydın olamama durumu bireyin kendi suçu ile düşmüş olduğu bir durumdur. Bu eşitlikçi okumadan farklı olarak, elitist okumada bireyin aydın olması yani aklını kendi belirlediği amaçlar doğrultusunda kullanabilmesi bireyin yetiştirilme tarzı ve aldığı eğitim tarafından belirlenir. Buna göre, aydın bireyler yetiştiren eğitime maruz kalmayan bireyin aydın olması beklenemez ve bunun sorumluluğu sadece ona ait olamaz.

Kant'ın aydınlanma konusunda eşitlikçi mi yoksa elitist bir tavır mı takındığını netleştirmek için onun eğitim anlayışını, özellikle de aydın bireyler olabilmek için gerekli gördüğü eğitim anlayışını incelememiz gerekir. Bunun için bir sonraki bölümde Kant'ın *Eğitim Üzerine Notlar*'ı incelenerek aydın bireyler olabilmek için nasıl bir eğitime ihtiyacımız olduğu ortaya konulacaktır.

4. Aydın Bireyler Olabilmek İçin Nasıl Bir Eğitime İhtiyaç Duyarız?

Bir önceki bölümde de gördüğümüz gibi, “Aydınlanma Nedir?” metninde Kant kendisini bize vasi olarak tayin eden koruyucularımızın hem karakterimizin oluşmasında hem de aydın birey olabilmemizdeki önemli rolüne dikkat çeker. Kant'ın aydınlanmadan ne kastettiğini netleştirdiğimize göre, bu bölümde aydın bir birey olmak için almamız gereken eğitimin nasıl olması gerektiği sorusuna geçebiliriz. Çalışmamızın bu bölümünde Kant'ın eğitim üzerine yazdığı notlarından yola çıkarak eğitim anlayışı açıklanacak, bu eğitimin herkes tarafından kolayca benimsenip uygulanabilecek bir eğitim olduğu ve dolayısıyla Kant'ın eğitim anlayışının eşitlikçi aydınlanma anlayışını desteklediği gösterilecektir.

Kant her ne kadar Königsberg Üniversitesi'nde metafizik ve mantık profesörü ünvanına sahip olsa da dört dönem boyunca Pedagoji dersleri vermek durumunda kalmıştır. Bu dersleri verirken de o dönemde oldukça yaygın bir öğretim metodu olan hali hazırda konuyla ilgili yazılmış kitapları takip eder.³² Ancak bu sırada konuyla ilgili kendi görüşlerini notlar halinde kaleme almış ve bu notları derleyip yayına hazırlaması için eski bir öğrencisi ve sonradan meslektaşı olan Friedrich Theodor Rink'e vererek bu notların bir kitap halinde basılmasına onay vermiştir. Bu ders notları 1803 yılında *Über Pädagogik* (bundan sonra *Eğitim Üzerine* olarak bahsedilecek) başlığı ile basılmıştır. Bu kitap Kant'ın ölümünden önce ve onun onayı ile basıldığı için Kant'ın bu konudaki görüşlerini yansıttığını söyleyebiliriz.³³ Kendisinin çocuğu olmadığı ve dolayısıyla bir çocuğun yetiştirilmesinde birebir rol almadığı halde, dokuz yıl özel ders vermiş ve kırk üç yıl boyunca üniversitede çok farklı konularda eğitim vermiştir. Bu sebeple Kant'ın eğitim üzerine notları sadece konuyla ilgili okuduklarına değil, aynı zamanda kendi

³² Kant Pedagoji derslerini verirken Johann Bernhard Basedows'un *Das Methodenbuch für Väter und Mütter der Familien und Völker* [Ailenin Anne ve Babaları ile Halklar İçin Yöntem Kitabı] adlı çalışması, Friedrich Samuel Bock'un *Lehrbuch der Erziehungskunst zum Gebrauch für christliche Eltern und künftige Jugendlehrer* [Hıristiyan Ebeveynler ile Geleceğin Genç Öğretmenler Tarafından Kullanılmak Üzere Eğitim Sanatı Ders Kitabı] ile Jean-Jacques Rousseau'nun *Émile ou De l'éducation* [Emile ya da Eğitim Üzerine] kitaplarından yararlandığı bilinmektedir. Bkz.: Louden 2012: 40.

³³ Bu notların güvenilirliği ve ne kadarının gerçekten Kant'ın görüşlerini yansıttığı ne kadarının da Rink'in kendi görüşleri olduğu konusundaki tartışmalar için bkz.: Beck 1978: 194-97.

deneyimlerine dayanır. Peki Kant ders notlarında eğitim konusunda bize ne söylüyor?

Öncelikle Kant bize eğitimden ne kastettiğini ve insanın neden eğitime ihtiyaç duyduğunu açıklar: “İnsan eğitime ihtiyaç duyan tek varlıktır. Çünkü eğitimden [*Erziehung*] biz ahlaki terbiye [*Bildung*] ile birlikte bakıp büyütmeyi (çocuğun bakılıp doyurulması), umumi öğretim [*Unterweisung*] ve disiplini [*Zucht*] anlamalıyız” (Kant 2007: 31). Kant, bu metinde eğitimden bahsederken genellikle *Erziehung* kelimesini tercih eder. Kant'ın tanımında da görüldüğü gibi *Erziehung* sadece formel okul eğitimi değil, çocuk bakımı, yetiştirme, disipline etme, ahlak öğretimi gibi çok farklı eğitim şekillerini bünyesinde barındırabilen genel bir terim olarak kullanılır. Kant'a göre eğitime ihtiyaç duyan tek varlık insandır çünkü eğitimin amacı insanda var olan birtakım yetileri geliştirirken potansiyel olarak sahip olduğu iyi özellikleri de ortaya çıkartmaktır (Kant 2007: 31). Hayvanların sahip oldukları yetiler kendiliğinden, doğal olarak gelişirken, onlar içgüdüsel olarak kendi doğalarının amacına uygun şekilde davranabilirler. Bu sebeple hayvanların gelişiminden doğa sorumlu iken, insanlar kendi yetilerinin gelişimi için çaba sarf etmek zorundadırlar. Tam da bu sebeple insan gelişiminden sadece kendi sorumludur (Kant 2007: 31).

Bir hayvan kendi kendine bırakıldığında doğal olarak gelişimini tamamlayabilirken, “insan ancak eğitimle insan olabilir” der (Kant 2007: 35). Bunun sebebi ise insanın kendi doğasına uygun, yani doğal amacına uygun davranabilmek için eğitime ihtiyaç duymasıdır. Bunun için de bize verilen eğitim, yeteneklerin tümüyle gelişimine ve bizi ahlaken iyiye yönlendirecek bir karakterin oluşumuna yönelik olmalıdır.³⁴ Kant'a göre doğa bizi iyiye yönlendirecek her türlü eğilim ve yatkınlıkla donattığından bize düşen görev bu eğilim ve yatkınlıkların eğitim sayesinde geliştirilmesidir (Kant 2007: 38-9).

³⁴ Kant 1778'de Lockeçu-Rousseaucu eğitim prensiplerini benimseyen ve Philantropin olarak bilinen okulun müdürü Christian Heinrich Wolke'a 1778 yılında gönderdiği mektupta teorik öğrenmeden ziyade yetenekleri ve karakter gelişimine odaklanan eğitim sisteminin önemine vurgu yapar (Munzel 2003: 43).

Eğitim Üzerine notlarında Kant insan doğasının amaçsallığına uygun bir şekilde yaşayabilmemiz yani ahlaklı ve aydın bireyler olabilmemiz için verilmesi gereken eğitimin aşamalarını ve her bir aşamanın bu hedefe ulaşmamıza ne şekilde katkı sağladığını ortaya koyar. Kant “insan ya alıştırılıp eğitilebilir ve mekanik biçimde öğretimden geçirilebilir ya da gerçekten aydınlatılabilir” der (Kant 2007: 45). Kant’a göre gerçekten aydın yani aklını kendi belirlediği amaçlar doğrultusunda kullanabilen insanların yetiştirilmesi aşağıdaki dört aşamalı bir eğitimle mümkündür:

1. Disiplin: Eğitimin ilk aşaması olan disiplin, bireyin hayvani doğasına yönelik bir eğitimidir. Bireyin aklını kullanabilmesi için öncelikle aklın kullanımını engelleyen hayvani doğamızın denetim altına alınması gerekir. Bunun için de disiplin ile çocuğa hayvani yönünü temsil eden arzu, istek ve duygularını kontrol etmesi öğretilmelidir. Böylece disiplin ile birey içgüdülerine ve nefesine hâkim olmayı öğrenir (Kant 2007: 43). Bu ilk aşama bireyin davranışlarında ahlaken iyiyi seçmesine imkân sağlar zira Kant’a göre “Kötülük sadece denetim altına alınmamış [hayvani] tabiatın sonucudur” (Kant 2007: 41).

2. Kültür [*Kultur*]: Hayvani doğasını kontrol etmeyi öğrendikten sonra bireye çeşitli konularda bilgi ve öğretim [*Unterweisung*] verilmesi ile farklı konulardaki yetenekleri ortaya çıkartılması gerekir. Bu aşama ile bireyin kendi yetenekleri doğrultusunda belirlediği amaçlara uygun bir şekilde hareket edebilmesi sağlanır (Kant 2007: 43-4). Ancak bireyin yetenekleri geliştirilirken, yani potansiyel olarak sahip olduğu yetiler ve beceriler geliştirilirken diğer insanların varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Nasıl ki bir ağaç tek başına dalları eğilip bükülerek biçimsiz olarak gelişirken, diğer ağaçlarla çevrelendiğinde olabildiğince boy atıp güneş ışığına ulaşabilmek için düzgün bir şekilde uzarsa (Kant 2007: 42), çocuklar da kendi bireyselliklerini ortaya koyabilecekleri yeteneklerini geliştirirken bir toplumun üyesi olduklarını unutmamalıdır (Kant 2007: 83). “İnsanda sadece iyinin nüveleri vardır” (Kant 2007: 41) diyen Kant,

eğitimin kültür aşamasında bu nüvelerin sağlıklı bir şekilde geliştirilmesi için insanın sosyal yönünün dikkate alınması gerektiğini belirtir.

3. Eğitimin üçüncü aşamasında bireyin politik yönünün geliştirilmesi amaçlanır. Medeni birey olmanın gerekliliği olarak başkalarıyla iyi ilişkiler kurarak bireyin hem kendini hem de başkalarını idare edebilmesi için sevecenlik, zarafet ve nezaket gibi birtakım becerileri kazanması hedeflenir (Kant 2007: 44). Bireyin politik yönünün geliştirilmesi ile beraber, bireyin diğer insanlarla iyi ilişkiler kurarak, başkalarını kendi amaçları doğrultusunda kullanabilme ve bahsedilen yeteneklerini kullanarak onlar üzerinde etki ve saygınlık elde edebilmesi amaçlanır (Kant 2007: 44).

4. Son olarak, akılsal doğasına hitap eden ahlak eğitimi ile bireye ahlaka uygun, yani herkes tarafından onaylanan ve seçilebilecek olan amaçlar benimseyip bu amaçlar doğrultusunda hareket etmesi için ahlaki terbiye [*Moralisierung*] verilmesi gerekir (Kant 2007: 44).

Kısaca, bu dört aşamalı eğitim ile sırasıyla insanın hayvani, toplumsal, politik ve akılsal yönlerinin geliştirilmesi ve böylece bireyin çocukluktan çıkıp, kendini idare edebilen ve kendi aklını kendi belirlediği, ahlaka uygun iyi amaçlar doğrultusunda kullanabilen bir erişkin haline gelmesi amaçlanır.

Bir önceki bölümde aydın bireyler olmanın bireyin aklını kullanabilmesi ve dolayısıyla buna engel teşkil eden faktörlerin ortadan kaldırılmasına bağlı olduğunu gördük. Kant'ın *Eğitim Üzerine* notlarında da bireyin kendi aklını kullanabilmesi için nasıl bir eğitim alması gerektiğinin detaylarını inceledik. Kant'a göre birey aşamalı olarak önce (tembellik, korkaklık gibi) bedensel yatkınlık ve duygularını kontrol altına almayı öğrenmeli ki akla uygun davranabilsin. Daha sonraki aşamalarda ise bireyin bir yandan diğer insanlarla beraber olup toplumun bir parçası olma ihtiyacı, öte yandan da başkalarını kendi bireysel amaçları doğrultusunda kullanma isteğinin birbirleriyle çelişmeden sürdürülebilmesi için gereken karakter özelliklerinin geliştirilmesinin önemi vurgulanır. Bireyselliğin ve toplumsallığın birbiriyle tutarlı bir şekilde sürdürülebilmesini sağlayan

yeteneklerin kazanılmasından sonra, eğitimin son aşaması olan ahlak eğitimi ile tikel yeteneklerimiz doğrultusunda aklın evrensel yasalarına uygun bir amaç belirleyip bu amaca göre yaşayabilmemiz hedeflenir. Bir başka deyişle, Kant'ın dört aşamalı eğitim anlayışında tikel yetenekleri doğrultusunda evrensel ahlak prensiplerine uygun iyi amaçlar belirleyebilen, yani kendi aklını kullanabilen aydın bireyler yetiştirilmesi amaçlanır.

Kant'ın eğitim teorisinden de anlaşılacağı üzere, bizi diğer hayvanlardan ayıran yani bizi insan yapan şey doğuştan sahip olduğumuz akıl yetisi olsa da bu yetinin de eğitim ile geliştirilmesi gerekir. Aklın sadece bireysel arzu ve ihtiyaçlarımızı tatmin etmek için (bir başka deyişle mutluluğa ulaşmak için) değil, akıl varlığı olarak aklın, bizim için belirlediği amaca yani aklın yasalarına uygun hareket eden ahlaklı, aydın ve dolayısıyla mutluluğu hak eden bireyler olabilmek için kullanılması gerekir. Bireyin aklını kullanabilmesi de öncelikle duygularını kontrol edebilmesine, aklının sadece duygu ve arzuların belirlediği amaçlara hizmet eden bir köle ya da araç olmadığını, aksine kendi kurallarını ve amacını içinde taşıyan bir kapasite olduğunu keşfetmesine bağlıdır. Zira Kant "aydın bir birey olmak için kendi aklını kullan" derken, bireyin kendi belirlediği amaçlar doğrultusunda aklını kullanabilmesini kasteder. Bir başka deyişle kendi aklını kullanan birey, bunu yaparken bir başkasının yönetiminde belirlenen hedeflere ulaşmak için değil de aklını kendi özgür iradesi ile belirlediği ahlaka uygun amaçlar doğrultusunda kullanır. Kant'ın aydın olarak tanımladığı birey aklını başkalarının iradesine hizmet etmek için bir araç olarak kullanmaz.

Aklın bizim için belirlediği nihai amaç aklın yani ahlakın evrensel yasalarına uygun yaşayan bireyler olmamız ise, bunun için yetilerimizin bu amaca uygun şekilde gelişmesini (Kant 2007: 95) sağlayan bir eğitim almamızın önemi de aşikardır. Böyle bir eğitim de teorik bilgi veren bir eğitimden ziyade, bizim karakterimize ve yeteneklerimize odaklanan ve sahip olduğumuz yetileri kullanmak için hem pratik aklın sınırları dahilinde yani evrensel ahlak kurallarına uygun hem de bireysel yetenek ve isteklerimize uygun amaçlar seçebilmemizi

sağlayan bir eğitimidir. Bu sebeple Kant “çocukların sadece alıştırılması- uysallaştırılması yeterli değildir; çünkü onların düşünmeyi öğrenmesinin daha büyük önemi haizdir” der (Kant 2007: 45).

Aydın bir birey olmak için alınması gerek eğitim ailede başlayıp, tüm okullarda ve toplumda devam eden, herkesin birbirinin düşüncelerine toleranslı davranmasını ve sahip olduğu yetenekleri tümüyle geliştirebilmesini sağlayan bir yetiştirme ve karakter oluşturma tarzıdır. Bu tarz bir eğitim sadece küçük bir azınlığın alabildiği bir eğitim olmadığından, Kant'ın eğitim anlayışının eşitlikçi bir aydınlanma fikrini desteklediğini söyleyebiliriz. Buna göre aydınlanma, Platoncu bir yaklaşımla cehaletten bilgelige geçiş değil de stoacı bir yaklaşımla aklını kullanamama durumundan aklını kullanma durumuna geçişi tanımlar diyebiliriz. Kaptanı olduğumuz gemide giderken sis, pus ve fırtınalar bizim rotamızı bulmamızı, belirlediğimiz amaca ulaşmamızı engeller. Ancak hava aydınlandığında yani görüşü engelleyen etkenlerden arındığında güneş ve yıldızların rehberliğinde hedefimize ulaşabiliriz. Benzer şekilde, Kant'a göre korku, endişe gibi duygular, önyargılar, dogmalar ve fanatizm aklımızı kullanmamızı ve kendi belirlediğimiz iyi amaçlar doğrultusunda hareket etmemizi engeller. Ancak bu faktörler ortadan kalktığında aklımızı kendi amacına uygun şekilde, aklın kendi evrensel ilkelerinin rehberliğinde bizim belirlediğimiz iyi amaçlar doğrultusunda kullanabiliriz.

Peki, eğitimin bireyin aydınlanmasında önemli bir rolü olduğunu ve aydın bir birey olmak için alınması gereken eğitimin aşamalarını açıklayan Kant, niçin aydın olmayan bireyin durumundan kendisinin sorumlu olduğunda ısrarcıdır? Aydınlanma ile eğitim arasındaki bu yakın ilişkiye rağmen, aydın olamayan birey niçin içinde bulunduğu durumdan dolayı aldığı eğitimi veya yetiştirilme tarzını sorumlu tutamaz? Bir sonraki bölümde bu sorulara yanıt verilecek ve Kant'ın aydınlanma anlayışının eşitlikçi bir anlayış olmasının temelinde yatan neden açıklanacaktır.

5. Eşitlikçi ve Elitist Okumalar Arasındaki Gerilimin Çözülmesi

Şimdiye kadar, Kant'ın aydınlanma tanımından yola çıkarak eşitlikçi ve elitist iki farklı ve birbirleriyle çelişen okuma ortaya koymanın mümkün olduğunu gördük. Bir yandan aydınlanmanın akıl sahibi herkes için eşit derecede mümkün olduğunu çünkü her insanda akıl yetisinin mevcut olduğunu ve her insanın cesaret ve kararlılıkla kendi aklını kullanarak aydın olabileceğini düşünebiliriz. Öte yandan eğitim ve yetiştirme tarzının karakterimizin oluşumundaki ve akıl yetimiz de dahil tüm yetilerimizin gelişimdeki rolünü düşünerek, sadece belli bir elit bir grubun aldıkları eğitim sayesinde sahip oldukları hakikatin bilgisine sahip olabileceğini ve ancak bu elit grubun yazdıkları metinlerle diğer insanları aydınlatabileceğini düşünebiliriz.

Kant, diğer konularda olduğu gibi bu iki kamp arasında orta yolu savunur. Bir yandan her birimizin insan olmak bakımından akımızı kullanma kapasitemiz olduğunu kabul ederken, bu kapasiteyi doğru şekilde kullanmayı öğrenebilmemiz için eğitimin önemli bir rol oynadığını inkâr etmez. Kısaca, sırf akıl yürütme kapasitesine sahip olduğumuz için herkesin eşit derecede kolaylıkla aydın olamayacağını çünkü bireyin eğitim ve yetiştirme tarzının onun aydın olmasında kolaylaştırıcı (veya kötü bir eğitimde zorlaştırıcı) etkenler olduğuna vurgu yapar:

Eğitim sayesinde bireyde aydınlanma kurmak bu sebeple çok kolaydır: bu düşünceye genç zihinleri alıştırmak için yalnızca erken başlamak gerekir. Bununla birlikte, bütün bir çağı aydınlatmak çok uzun zaman alır, çünkü bu tür bir eğitimi engelleyen birçok dış engel onun için zorluk yaratır (Kant *DO*, 8: 146-47n).

Aydınlanma konusunda elitist düşünürlerden farklı olarak da aydın olmak için sadece belli bir grubun erişebildiği bir hakikat bilgisine sahip olmaya değil, sağlıklı her bireyde var olan akıl yetisinin kullanımına bağlı olduğunu düşünür. Bu sebeple de aydın olmak için gerekli olan eğitimden kastı öğretim yani bilgi aktarımı değildir. Kant gerek bireyin gerekse toplumun aydınlanması için farklı yeti ve becerilerinin tümüyle geliştirildiği ve karakter oluşumuna odaklı bir eğitim alınması gerektiğini savunur. Dolayısıyla eğitimin amacı belli bir zümrenin

tekeline olan hakikatin bilgisinin halkla paylaşılması değildir. Aksine eğitimin amacı sahip olunan kapasitelerimizi ve yetilerimizi kendi amaçlarına uygun şekilde kullanabilmeyi öğrenmektir. Bu sebeple Kant, çocukların eğitim yolu ile teorik bilgi edinmesinden ziyade, düşünmeyi öğrenmelerinin önemine dikkat çeker.

Bireyin aklını kendi belirlediği amaçlar doğrultusunda kullanabilmesi, şüphesiz eğitim ile daha kolay ya da daha zor olabilir. Fakat eğitim aydınlanmanın belirleyici unsuru değil, sadece kolaylaştırıcı bir unsurdur. Bu sebeple de aydın olamayan birey kendi durumundan sorumludur ve ergin olamama durumundan dolayı kendi suçludur. Örneğin bireyin ahlaklı olmaması onun içinde bulunduğu koşullarla açıklanabilir; ancak bu koşullar onun ahlaklı olmayışını gerekçelendirmez. Benzer şekilde aydın olmayan bireyin durumu da aldığı eğitim ve yetiştirme tarzı ile açıklanabilir; ancak bu eğitim bireyin aydın olmasının gerekçesi olamaz. Her iki durumda da dış koşulların aydın ve ahlaklı olmamızdaki önemli rolü kabul edildiği halde, bunların belirleyici olmadığını ve özgür irademizden dolayı tüm zor koşullara rağmen ahlaklı ve aydın bireyler olabilmenin mümkün olduğunu düşünürüz.³⁵ Tam da bu sebeple hem bireyin aydınlanması hem de toplumun aydınlanmasının tek bir koşulu vardır, o da özgürlüktür. Birey için bu özgürlükten kasıt her birimizin sahip olduğu özgür iradeyi ifade ederken, toplum için ise özgürlükten kasıt, ifade özgürlüğüdür.³⁶

Peki bu aydınlanma anlayışında entelektüellere, filozoflara ya da aydınlara düşen rol nedir? Kant aydınlanmanın aydın bireylerden oluşan bir azınlıktan çoğunluğa yayılan bir bilgi birikimi değil bir tavır veya tutum olduğunu düşündüğünden, kendi aklını kullanabilen bireylerin toplumun geri kalanının da bunu yapabilmesi için cesaretlendirme ve teşvik etme görevi vardır. Bir başka

³⁵ Benzer şekilde *Nikomakhos'a Etik*'te Aristoteles de arkadaş ve aileye sahip olmak, güzel veya zengin olmak gibi çeşitli dış etkenlerin bireyin ahlaklı davranmasını kolaylaştırabildiği ancak bu etkenlerin bireyin ahlaklı olup olmasını belirlemediğini iddia eder (Aristoteles, 1941: 945).

³⁶ Kant'ın aydınlanma anlayışında özgürlükten ne kastettiğine ve aydın bir birey olmak için gerekli olan politik koşulların bireyin özgürlüğü üzerindeki etkisi konusundaki tartışmalar için bkz.: Vatansever 2018: 2615-2622.

deyişle, Kant'a göre aydınlar diğer insanlar için rol model oluşturup, aydınlanma ruhunu yaymakla sorumludur:

Zira genel kitlenin atanmış vasileri arasında bile kendileri adına düşünen birkaç kişi daima olacaktır. Bu vasiler, bir kez ergin olmayışın boyunduruğunu üzerlerinden attıklarında, insanın kendi değerine ve her insanın kendisi adına düşünme ödevine duyulan akılsal saygının ruhunu yayacaklardır. (Kant *WiA*, 8: 36)

Şu hâlde okulların sevk ve idaresi bütünüyle en aydın, en bilgili uzmanların kararına bırakılmalıdır. Kültürün her dalı, her şubesi bir insan ile başlar, tek bir insan zaman içerisinde daha sonra diğerlerini yavaş yavaş etkiler. İnsan doğasının hedefine doğru zaman içerisinde giderek ilerlemesi ancak evrensel iyiye ilgi duyan ve içinde gelecekte daha iyi bir dünyanın kurulacağı ümit ve düşüncesini her dem taze tutabilecek geniş görüşlü insanların çabaları sayesinde mümkündür. (Kant 2007: 42-3)

Özetlemek gerekirse, aydın olmama durumu cahil olma durumu veya bilgi eksikliği değildir. Dolayısıyla, aydın olmama durumundan kurtulmak için teorik bilgi elde etmek, ya da birtakım kavramlar konusunda netlik ve açıklık kazanmak veya önyargılardan ve hatalardan sıyrılmak yeterli değildir. Aksine aydınlanma bir eylemdir, yani insanın kendi anlama yetisini kullanabilmesi ve kendi başına düşünebilmesi eylemidir. Bu nedenle, birey olarak aydınlanmak için filozofların, dini otoritelerin veya bilim insanlarının düşüncelerini bilmek yeterli değildir. Ancak bu bilgiler ışığında kendi aklını kullanarak hangi bilginin hakikati yansıttığına karar verebilen birey aydın olabilir. Zira Kant'a göre aydınlanma, öğretim ya da bilgi edinmeye bağlı olan bilgili olma durumu değil, insanın kendi aklını kullanabilmesi ve sadece kendi aklını otorite kabul etmesidir.

Sonuç

Bu makalede Kant'ın bireyin aydınlanmasından tam olarak ne kastettiği ve bunun için gerekli olan eğitimin ne şekilde olması gerektiği incelenmiştir. Öncelikle, Kant'ın aydınlanmadan kastının cehalet durumundan bilgili olma durumuna geçiş olmadığı gösterilmiş ve Kant'ın kendi eleştirel felsefesinin de bize doğru birtakım yargılar ve metafizik konusunda değişmez bilgiler vermek yerine,

düşünme ve aklımızı kullanma konusunda rehberlik ettiği savunulmuştur. Zira Kant'ın amacı bize hakikatin bilgisini vermek değil gerek teorik gerekse pratik alanda doğru yargılara varabilmemizi sağlayacak bir metot önermektir.³⁷

Kant'ın "Aydınlanma Nedir?" metninde bireyin muhafızları ya da vasileri tarafından yetiştirilirken maruz kaldığı yetiştirme tarzı ve eğitimin bireyin karakter özelliklerini ve dolayısıyla aydın birey olup olamamasını etkilediğini gördük. Kant aydın bireyler olabilmek için verilmesi gereken eğitimin teorik bilgi aktarımından ziyade yanında bireyin karakter gelişimine yönelik olması gerektiğini düşünür. Bu sebeple Kant *Eğitim Üzerine Notlar*'da sadece formüllerin ezberletildiği mekanik bir eğitim sisteminin yetersizliğine dikkat çeker.

Aydınlanma, insanın kendi aklını başkasının yönetimi olmadan kullanabilmesi ise, bu kabiliyetin ortaya çıkmasında alınan eğitimin önemli bir rol oynamaktadır. Zira aklımızı kullanabilmek ve kendi aklımızın belirlediği ilkeler doğrultusunda hareket edebilmek için öncelikle bireyin disiplin yoluyla içgüdülerinin ve arzularının efendisi olmayı öğrenmesi gerekir. İçgüdü ve arzularını kontrol edemeyen birey, aklını sadece bu arzu ve güdülerin tatmini için bir araç olarak kullanabilir. Halbuki eğitim yoluyla düşünmeyi ve belirli ilkelere, yani aklın ilkelerine uygun eylemeyi öğrenip sonuç olarak aydın bireyler olabiliriz. Her ne kadar Kant'a göre bireyin aydın olmasında aldığı eğitimin ve yetiştirilme tarzı önem taşısa da eğitim aydınlanmanın belirleyici değil, sadece kolaylaştırıcı bir unsur olarak görülmelidir. Kant, aydınlanma nedir metninde aydınlanmanın akıl yetimizi kullanma etkinliği olarak tanımlarken, toplumun aydınlanmasına paralel olarak bireyin aydınlanması için de tek gerekli ve yeterli ön koşulun özgürlük olduğu ortaya koymaktadır. Ancak toplumun aydınlanması yani aklın kamusal

³⁷ Tam da bu sebeple Kant her üç *Kritik*'te de kitabın en sonunda Kant asıl amaç olan yöntem meselesini okuyucusuna bir kez daha hatırlatarak, *Methodenlehre* yani yöntem öğretisi ile metinlerine son vermektedir. Bazı Kant uzmanları Kant'ın eleştirel felsefesinin özellikle her üç *Kritik*'te yer alan metot öğretilerinin pedagojik bir rolü olduğunu düşünmektedir. Örneğin G. Felicitas Munzel, Kant'ın eleştirel felsefenin eğitimcilerle kılavuz niteliği taşıdığı ve bu kitaplarla eğitimcilerin Kant'ın teorik ve pratik alandaki ilkelerinin öğrencilerin karakter eğitimi ile hayata geçtiğini savunur. Munzel'in bu konudaki argümanları için bkz.: Munzel 2003: 43-73.

kullanımı için gerekli ve yeterli önkoşul yasalarla güvence altına alınmış olan ifade özgürlüğü iken, bireyin aydınlanması yani bireyin aklını kullanabilmesinin önkoşulu ise sağlıklı bireyin sahip olduğu akıl yetisini kullanabilme cesareti ve kararlılığıdır. Bireyin aklını kullanabilme cesareti ve kararlılığı gösterebilmesi aldığı eğitim ve yetiştirilme tarzından etkilenmiş olsa da Kant'a göre özgür irade sahibi varlıklar olarak tüm kötü koşullar ve baskılara rağmen bireyin kendi aklını kullanması mümkündür. Tam da bu sebeple birey içinde bulunduğu aydın olmama durumundan dolayı kendisi sorumlu ve suçludur.

Kant's Conception of Enlightenment: The Historical Background and the Role of Education for Enlightenment

Summary

Saniye VATANSEVER

Assist. Prof. Dr.

Bilkent University, Faculty of Humanities and Letters, Philosophy Department, Ankara, TR

ORCID: 0000-0001-9985-5356

saniye@bilkent.edu.tr

Introduction

Kant's 1784 essay entitled "Answer to the Question "What is Enlightenment?" (hereafter "What is Enlightenment?") has often been considered as a text describing the necessary preconditions of an enlightened society. Although Kant did not focus on the enlightenment of the individuals in this text, his views on this subject are quite remarkable. It is especially striking that Kant claims that the individuals should hold themselves responsible for their state of enlightenment, and that the only necessary condition for being an enlightened individual is to have courage and determination to use one's own understanding.

With this article, I will point out an apparent tension in Kant's texts about the enlightenment of the individual. On the one hand, Kant argues that individuals are responsible for their state of enlightenment and their state of immaturity is self-imposed. On the other hand, he recognizes the essential role education and upbringing the individual receives plays in the formation of character traits, such as courage and determination as well as in the development of the ability to use one's understanding, which are necessary preconditions for the enlightenment of the individual. Hence, given that education one receives, which is beyond the control of the individual, plays a significant role in determining the necessary preconditions of enlightenment, it is not clear why the state of immaturity of the individual is self-imposed and why only the individuals are responsible for their immaturity.

Resolution of this tension requires a closer examination of Kant's conception of enlightenment and the kind of education required for it. In order to clarify Kant's account of enlightenment, I will first appeal to the debates about the enlightenment that took place at the time Kant wrote "What is Enlightenment?". As will be clear, Kant's contemporaries adopted a Platonic conception of enlightenment, according to which enlightenment requires acquiring scientific, historical or rational knowledge about certain facts and only an elite group of intellectuals can have access this kind of

knowledge. Thus, the intellectuals who have access to the knowledge of certain facts have the responsibility to share it with the public, and thereby, enlighten the public.

Contra this Platonic conception of enlightenment, Kant thinks that in order to be enlightened one only needs to use their own understanding. According to this egalitarian attitude, to which we will call the Stoic conception of enlightenment, being enlightened does not depend on the acquisition of knowledge, but on the use of reason. Consequently, the education that enables us to be enlightened is not an education that presents us with information, but instead eliminates negative emotions, such as fear, destroys prejudices, superstitions, fanaticism that prevent the use of reason. Finally, even though, education plays an important role in the enlightenment of the individual, as I will argue, it is not a determining factor in one's state of enlightenment. That is why even though education helps us to become enlightened, it does not guarantee it. The only sufficient condition for enlightenment is the use of reason, which in turn means that everyone who has the ability to use their reason (regardless of the education and the upbringing they receive) is responsible for their own state of enlightenment.

1. Historical Background of Kant's "What is Enlightenment?"

In order to determine whether Kant took an elitist or egalitarian attitude towards enlightenment, it would be useful to take a look at the debates during which Kant wrote his "What is Enlightenment?" essay and determine Kant's position in these debates. By examining the spirit of the period Kant wrote his text, we can better understand Kant's conception of enlightenment and the necessary preconditions of it, which would also allow us to interpret Kant's essay more accurately.

Berlinische Monatsschrift, the monthly journal in which Kant's essay was published, was used as a publishing venue for members of the Secret Berlin Wednesday Society [*Geheime Berliner Mittwochsgesellschaft*] (henceforth, Wednesday Society) formed by a group of highly educated liberal thinkers.³⁸ In other words, *Berlinische Monatsschrift* was a journal that published articles on various topics discussed in the Wednesday Society, including articles about enlightenment.³⁹

³⁸. Members included Prussian finance minister Carl August von Struensee, financial adviser Johann Heinrich Wloemer (1726-1797), poet Leopold Friedrich Günther von Goeckingk, Christian Konrad Wilhelm von Dohm, theater director and writer Johann Jacob Engel, member of the Supreme Court. Embassy counselor Friedrich Wilhelm von Beneke, educators Franz Michael Leuchsenring and Friedrich Gedike, senior councilor Karl Franz von Irwing, jurist Ernst Ferdinand Klein, Frederick's personal physician and historian of science Johann Carl Wilhelm Möhsen and Christian Gottlieb Selle, preachers Johann Spalding and Joachim Johann Friedrich Zöllner and justice and supreme court councilor Karl Gottlieb Suarez. In addition, Moses Mendelssohn, considered one of the most important thinkers of the period, is an honorary member of the society. For more detailed information on the Secret Berlin Wednesday Society, see: Dustdar, 2001: 156-165.

³⁹. Wednesday Society existed between 1783 and 1798, and, like other secret societies, III. It was closed during the reign of Friedrich Wilhelm. The Wednesday Society is a group of intellectuals and bureaucrats with a maximum of 24 people who held important positions in very different fields at that time, including preachers, theologians, physicists, lawyers, writers, poets, and the Prussian finance minister of the time, a member of the high court, reformist educators and the director of the Royal Library

Members of the Wednesday Society adopt –what I call– the Platonic account of enlightenment because they thought that they can enlighten the public by sharing their knowledge about certain historical, geographical or scientific facts and replacing people's superstitious or false judgments with true ones.

Plato's conception of enlightenment is best depicted in his dialogue *Republic*, where we see that the duty of the philosopher, who is educated at the most advanced level, is to share the knowledge of the ideas (or forms) he has acquired through reasoning with the public, and thus to correct the false judgments of the people regarding the nature of reality with true judgments about the forms. By doing so, Plato's philosopher saves the people from the darkness of the cave, which represents ignorance and false beliefs and enlightens the public with the truth about reality.

Similarly, the members of the Wednesday Society assume that only a small group of elite intellectuals who possess knowledge about certain facts can enlighten the society. By transferring the information, they have obtained as a result of scientific or rational analysis to the public, the members of the Wednesday Society aim to enlighten the society by exposing superstitions and replacing the false judgments and of the people with the correct ones.⁴⁰

Having examined the discussions and the attitude of the intellectuals of Kant's time towards enlightenment, the immediate question is whether we can consider Kant, who is most probably aware of all these discussions, is part of this Platonic and elitist enlightenment project? In the next section of this paper, I will argue that Kant's understanding of enlightenment is closer to –what I call– a Stoic conception of enlightenment, which has influenced Kant's philosophy in many ways, rather than the Platonist understanding of enlightenment mentioned above.

2. Kant's Critical Philosophy as Part of the Enlightenment Project

We can say that the main purpose of Kant's critical philosophy is to show us what we should pay attention to when using our minds by suggesting a new way of thinking, rather than giving us the knowledge or the truth about reality. Kant shows how we can get rid of the contradictions, namely antinomies that arise when the limits of reason are not respected in the theoretical use of reason. Instead of giving us a list of truths or correct judgments, Kant proposes a method that shows us how to use our minds theoretically and practically. It is no coincidence, therefore, that there is a section on method [*Methodenlehre*] in all three *Critiques* and the *Metaphysics of Morals*, and these sections are located at the end of the books. In fact, Kant states in the preface to the second edition of the first *Critique* that the critical philosophy he put forward in this book is an examination of the method of metaphysics (Kant KrV, Bxxii). In short, unlike the intellectuals of his time, Kant assumes that enlightenment is

⁴⁰ Biester, one of the editors of the magazine, published an article on July 11 in which he exposed the superstition that Berlin would fall to the ground and reported on people who believed it and left the city. See: Biester 1783(2): 143-50. Similarly, Johann August Eberhard publishes an article in this magazine in which he explores the linguistic and historical foundations of the superstition that a woman in white is seen in the home of a dying man. See: Eberhard 1783(1): 3-22.

possible not with theoretical knowledge or access to the truth about reality, but with the accurate use of reason.

In this respect, taking Kant's critical philosophy to be a project in which some judgments of his predecessors are shown to be false and replaced with correct ones, just as the members of the Wednesday Society are trying to do, would miss Kant's main purpose. With his critical philosophy, Kant offers us a novel way of thinking and a new method of doing metaphysics. In this respect, by presenting us a new way of thinking that allows for the possibility of systematic metaphysical knowledge, Kant's critical philosophy does not tell us what we should think, but rather how we should think.

Interpreting Kant's project of enlightenment in this way is also supported by the German word *Aufklärung* because contrary to words used for enlightenment in other languages *Aufklärung* does not contain the word light [*Licht*]. Instead, it contains the word *Klärung*, which means purification, opening, cleansing. Hence, *Aufklärung* does not represent the transition from darkness to a luminous environment, that is, the liberation from ignorance represented by darkness through the light of knowledge. On the contrary, *Aufklärung* is a meteorological term used to mean the opening of foggy, misty and stormy weather (Munzel 2003: 57; Munzel 2012: 68).⁴¹ Therefore, we can conclude that the literal translation of the word *Aufklärung* is not a suitable word to describe the Platonic conception of enlightenment which presupposes the transition from ignorance to knowledge. Hence, *Aufklärung* or enlightenment, for Kant, does not describe the transition from the state of ignorance to the state of being knowledgeable or replacing wrong judgments with the right ones. It rather describes the transition from the situation where the individual is not capable of using their own reason, due to negative emotions like fear, superstitions, prejudices or fanaticism to the situation where the individual can use her own understanding for the purposes she determines on her own.

3. Enlightenment of the Individual: Is Kant an Egalitarian or an Elitist?

In this section, we will see that it is possible to have two different readings of Kant's account of enlightenment, namely an egalitarian and an elitist reading. In egalitarian reading, each and every healthy individual can be enlightened by using their rational capacity for thinking for themselves. Despite possessing the capacity for thinking, however, the reason why the majority of people is not enlightened is that people freely choose what is easy and safe and prefer not to think for themselves and remain under the tutelage of others. According to this egalitarian interpretation, since we are all equally endowed with the capacity to think, it is the individual's own responsibility and fault if they remain unenlightened. In other words, the state of not being enlightened in this reading is a situation in which the individual has fallen through his own fault.

Unlike this egalitarian reading, in elitist reading, the individual's ability to think for themselves and use her own mind for the purposes she has determined, requires a

⁴¹ I would like to thank Cetin Turkyilmaz for pointing out that the etymology of the word *Aufklärung* supports my interpretation of Kant's conception of enlightenment.

particular kind of education and upbringing. Accordingly, an individual who is not exposed to the certain type of education that allows them to have the courage and determination to think for themselves cannot be expected to be enlightened, and the responsibility for their immaturity cannot belong to them alone. On this elitist reading, the majority of people remain unenlightened because they do not receive the necessary education. Thus, it is not a coincidence that only a small group of intellectuals who have access to education can have the ability to think for themselves and be enlightened.

In order to determine whether Kant took an egalitarian or elitist attitude towards enlightenment, we need to examine his account of education, especially the education that he thought is necessary to be enlightened individuals. For this reason, in the next section, I will examine Kant's *Notes on Education*, and identify the characteristics of education we need to get in order to be enlightened individuals.

4. What Kind of Education Do We Need to Become Enlightened Individuals?

In order to determine whether Kant adopts an elitist or an egalitarian conception of enlightenment, in this part of the article Kant's account of education and its role for the enlightenment of the individual will be examined. A close analysis of Kant's lecture notes on education reveals that by education Kant has a style of education that can be easily adopted and applied by everyone, and therefore Kant's understanding of education supports the understanding of egalitarian enlightenment.⁴²

Kant describes the kind of education that is required to be an enlightened individual, i.e., someone who can use their own understanding for the purposes they themselves determine, in the following four steps:

1. Discipline: Discipline, which is the first stage of education, is an education designed to tame the animal aspect of the individual. In order for an individual to use her understanding, first of all, our animality, which prevents the use of reason, must be controlled. For this, with discipline, the child should be taught to control the instincts, desires, and emotions, which represent his animal aspect of humans (Kant 2007: 43). This first step of education allows the individual to choose the morally good while acting because, according to Kant, "Evil is only the result of an uncontrolled [animal] nature" (Kant 2007: 41).

2. Culture [*Kultur*]: After learning to control her animal nature, the individual should be given knowledge and education [*Unterweisung*] on various subjects so that her abilities in different subjects can be developed and the natural abilities and skills that she potentially possesses can be actualized. With this stage, it is ensured that the individual can act in accordance with the goals she has determined in line with her

⁴² Kant generally prefers the word *Erziehung* when he writes about education in this text. As seen in Kant's definition, *Erziehung* is used not only as a formal school education, but also as a general term that can include many different forms of education such as childcare, upbringing, disciplining, and moral education.

own abilities (Kant 2007: 43-4). While developing the abilities of the individual, the presence of other people should also be taken into account.⁴³

3. In the third stage of education, the individual gains certain social and political skills, such as kindness, grace and ability to manage both herself and others by establishing good relations with others (Kant 2007: 44). Along with the development of the political aspect of the individual, the individual can establish good relations with other people, use others for her own purposes, and gain influence and prestige over them by using the aforementioned abilities (Kant 2007: 44).

4. Finally, with the moral education that appeals to her mental nature, the individual should be given moral training [*Moralisierung*] in order to adopt and act in accordance with moral goals that can be approved and chosen by every rational agent (Kant 2007: 44).

In short, this four-stage education aims to develop the animal, social, political and mental aspects of humans, respectively, so that the individual human beings can grow out of childhood and become an adult who can manage themselves and use their own reason for morally good purposes. The education that needs to be taken to be an enlightened individual is a style of upbringing and character building that starts in the family and continues in all schools and society, enabling everyone to be tolerant of each other's thoughts and fully develop their natural talents. Since this kind of education focusing on building a morally good character (as opposed to being knowledgeable or expert in a particular area) is not an education that only a small minority can receive, we can say that Kant's understanding of education supports the idea of an egalitarian conception of enlightenment.

5. Resolving the Tension Between Egalitarian and Elitist Readings

So far, we saw that it is possible to attribute two different and contradictory accounts of enlightenment to Kant, namely egalitarian and elitist accounts. On the one hand, we can think that Kantian enlightenment is equally possible for everyone who possess the capacity for thinking, i.e., the faculty of reason and every one can become enlightened simply by having the courage and determination to use their own reason. On the other hand, considering the role of education and upbringing in the formation of our character and the development of all our faculties, including our rational capacity for thinking, one can argue that only a certain elite group of people who receive the proper education can be enlightened.

Undoubtedly, it may be easier or more difficult for an individual to use their reason for the purposes they determined due to good or bad education they receive. However, education is not the determining factor of enlightenment, it is only a facilitating factor. For this reason, the unenlightened or immature individual is responsible for his own state and is guilty of his immaturity. Just as the individual's lack of moral character can be explained by the conditions she is in, but cannot be

⁴³ Just as a single tree develops formless by bending and twisting its branches, when surrounded by other trees it grows as tall as possible and extends properly to reach the sunlight (Kant 2007: 42), children should not forget that they are members of a society (Kant 2007: 83) while developing their abilities to reveal their individuality (Kant 2007: 42).

justified by the circumstances, similarly, the situation of the unenlightened individual can be explained by the education and upbringing he received, but cannot be justified by it. In both cases, even though we can accept the important role of external conditions, in this case the role of education in our being enlightened, we must understand that one can be moral and enlightened despite all difficult conditions and bad upbringing as long as one has the capacity to think and thereby free will. For Kant, there, there is only one necessary and sufficient precondition for the enlightenment, and that is freedom. In the context of the enlightenment of the individual, this precondition is freedom of the will, while in the context of the society it is freedom of expression.⁴⁴

Conclusion

In this paper, I closely examined Kant's conception of enlightenment and the role of education for the enlightenment of the individual humans. Although, education and upbringing of the individual plays an important role in the enlightenment of the individual, education is not determining factor, but rather a facilitating factor of individual's enlightenment. While Kant defines enlightenment in terms of the activity of using one's own reason, he reveals that the only necessary and sufficient requirement for the enlightenment is freedom. This in turn means that even if having the courage and determination to use one's own mind depends on receiving appropriate education and proper upbringing, according to Kant, one cannot justify their state of immaturity by appealing to the bad education they received. Since Kant assumes that each mentally fit individual has the capacity to use their reason, and thereby, have free will, which is the only necessary and sufficient precondition for being enlightened, it is possible for the individual to be enlightened despite all the negative and unfavorable external conditions. Consequently, even if one has a poor upbringing and receives bad education that makes one fear to use one's own reason, for Kant, that individual's immaturity would still be self-imposed.

⁴⁴ For a discussion of freedom in relation to enlightenment and why Kant holds that the individuals are responsible for their state of immaturity despite the existence of external factors influencing one's ability to think for themselves, please see Vatansever 2018: 2615-2522.

KAYNAKÇA | REFERENCES

- Aristoteles. (1941). *Nichomachean Ethics. The Basic Works of Aristotle*, (Ed: Richard McKeon), Random House, New York.
- Basedows, J. B. (1771). *Das Methodenbuch für Väter und Mütter der Familien und Völker*. Vol:1-2, Zur Elementarischen Bibliothek, Fritsch.
- Beck, L. W. (1978). *Kant on Education. Essays on Kant and Hume*, New Haven, Yale University Press.
- Biester, J. E. (1783). Der gefürchtete elfte Julius in Berlin. *Berlinische Monatsschrift*, 2, 143-50.
- Bock, F. S. (1780). *Lehrbuch der Erziehungskunst zum Gebrauch für christliche Eltern und künftige Jugendlehrer*, Hartung.
- Deligiorgi, K. (2005). *Kant and the Culture of Enlightenment*. SUNY Press, Albany.
- Dustdar, F. (2001). Kant und die politische Kultur der Berliner Aufklärung. *Kant Und Die Berliner Aufklärung: Akten des IX. Internationalen Kant-Kongresses*. (Ed: Ralph Schumacher, Rolf-Peter Horstmann ve Volker Gerhardt), 156-165, De Gruyter.
- Eberhard, J. A. (1783). Über den Ursprung der Fabel von der weissen Frau. *Berlinische Monatsschrift*, 1, 3-22.
- Fleischacker, S. (2013). *What is Enlightenment?* Routledge.
- Hatfield, G. (2003). What Were Kant's Aims in the Deduction? *Philosophical Topics*, 31, 1/2, 165-98.
- Hellmuth, E. (1998). Enlightenment and Freedom of the Press: The Debate in the Berlin Mittwochsgesellschaft, 1783-1784. *History*, 83, 420-444.
- Hinske, N. (1977). *Was ist Aufklärung? Beiträge aus der Berlinischen Monatsschrift*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Hume, D. (2000). *A Treatise of Human Nature*, (Ed: David Fate Norton ve Mary J. Norton), Oxford University Press, Oxford.
- Israel, J. (2006). *Enlightenment Contested: Philosophy, Modernity, and the Emancipation of Man 1670-1752*, Oxford University Press, Oxford.
- Kant, I. (1756a). "Von den Ursachen der Erderschütterungen bei Gelegenheit des Unglücks, welches die westliche Länder von Europa gegen das Ende des vorigen Jahres betroffen hat", *Kant's gesammelte Schriften* (1902), (Ed: Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften), Bd. 1., 417-427, G. Reimer, Berlin.
- Kant, I. (1756b) "Geschichte und Naturbeschreibung der merkwürdigsten Vorfälle des Erdbebens, welches an dem Ende des 1755sten Jahres einen großen Theil der Erde erschüttert hat", *Kant's gesammelte Schriften* (1902), (Ed: Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften), Bd. 1., 429-461, G. Reimer, Berlin.
- Kant, I. (1756c) "Immanuel Kants fortgesetzte Betrachtung der seit einiger Zeit wahrgenommenen Erderschütterungen", *Kant's gesammelte Schriften* (1902),

(Ed: Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften), Bd. 1., 463–472, G. Reimer, Berlin.

Kant, I. (1784) “Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?”, *Kants gesammelte Schriften* (1900-), (Ed: Preussischen Akademie der Wissenschaften), Bd. 8., Walter de Gruyter, Berlin.

Kant, I. “Kritik der Reinen Vernunft”, *Kants gesammelte Schriften* (1900-), (Ed: Preussischen Akademie der Wissenschaften), Bd. 3., Walter de Gruyter, Berlin.

Kant, I. “Kritik der praktischen Vernunft”, *Kants gesammelte Schriften* (1900-), (Ed: Preussischen Akademie der Wissenschaften, Bd. 5., Walter de Gruyter, Berlin.

Kant, I. “Kritik der Urteilskraft”, *Kants gesammelte Schriften* (1900-), (Ed: Preussischen Akademie der Wissenschaften), Bd. 5., Walter de Gruyter, Berlin.

Kant, I. “Metaphysik der Sitten”, *Kant's gesammelte Schriften* (1900-), (Ed: Preussischen Akademie der Wissenschaften), Bd. 6., Walter de Gruyter, Berlin.

Kant, I. “Vorlesungen über Ethik”, *Kant's gesammelte Schriften* (1900-), (Ed: Preussischen Akademie der Wissenschaften), Bd. 27., Walter de Gruyter, Berlin.

Kant, I. (2012). “On the Causes of Earthquakes”, (Çev: Olaf Reinhardt), *Natural Science*, (Ed: Eric Watkins), 327–36, Cambridge University Press, Cambridge.

Kant, I. (2007). *Eğitim Üzerine (Ruhun Eğitimi-Ahlaki Eğitim-Pratik Eğitim)*, (Çev: A. Aydoğan), Say Yayınları.

Laursen, J. C. (1996). The Subversive Kant: The Vocabulary of ‘Public’ and ‘Publicity’. *What Is Enlightenment?: Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, (Ed: James Schmidt), 253-269, University of California Press, Berkeley.

Lestition, S. (1993). Kant and the End of the Enlightenment in Prussia. *The Journal of Modern History*, 65, 1: 57–112.

Louden, R. B., (2012). Not a Slow Reform, but a Swift Revolution. *Kant and Education: Interpretations and Commentary*, (Ed: K. Roth and C. W. Suprenant), 39-54, Routledge.

Lundy, A. N. (2013). Plato’s Republic as Metaphor for Enlightenment: Part I. *Journal of Consciousness Exploration & Research*, 4/4), 391-407.

Morris, J. (1973). Descartes’ Natural Light. *Journal of the History of Philosophy*, 11/2, 169-187.

Munzel, G. F. (2003). Kant on Moral Education or ‘Enlightenment’ and the Liberal Arts. *The Review of Metaphysics*, 57/1, 43-73.

Munzel, G. F. (2019). Kant’s Conception of Pedagogy: Toward Education for Freedom. *Studies in Philosophy and Education*, 38, 343–345.

Munzel, G. F. (2012). *Kant’s Conception of Pedagogy: Toward Education for Freedom*, Northwestern University Press.

Neiman, S. (2012). We Don’t Have Thirty Years Reflections on Lisbon’s Earthquake. *Philosophical Readings*, 4/3, 35-41.

- Ökten, K. H. (2016). Kant ve Prusya'da Dini Sansür. *İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/1, 87 – 101
- Özcangiller, İ. B. (2019). Stoacı Ruh Öğretisi Bağlamında Duygu ve Akıl İlişkisi. *Kutadgubilig Felsefe ve Bilim Araştırmaları*, 39, 189-212.
- Rousseau, J. J., *Emile*, Dover Publications, New York.
- Schmidt, J. (1989). The Question of Enlightenment: Kant, Mendelsohn, and the Mittwochsgesellschaft. *Journal of the History of Ideas*, 50/2, 269-291.
- Seneca, L. A. (2020). *Yaşamın Kısıklığı Üzerine*, (Çev: B Demiriş & B. Özcangiller) Epsilon Yayınevi, İstanbul.
- Williams, D. L. (2010). *Rousseau's Platonic Enlightenment*, Penn State Press.
- Vatansever, S. (2018). Kant's Definition of Enlightenment: Are We Really Free to Be Enlightened? Violetta Waibel, Margit Ruffing & David Edward Wagner (eds.), *Natur und Freiheit: Akten des XII. Internationalen Kant-Kongresses*. Berlin, Germany: De Gruyter. 2615-2622.